

ATATÜRK
ÜNİVERSİTESİ • UNIVERSITY
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
JOURNAL OF TURKISH RESEARCHES INSTITUTE

ISSN: 1300-9052

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
JOURNAL OF TURKISH RESEARCHES INSTITUTE

TAED 63
EYLÜL-SEPTEMBER
2018

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ATATURK UNIVERSITY JOURNAL OF TURKISH RESEARCHES INSTITUTE
TAED SAYI / NUMBER 63 – EYLÜL-SEPTEMBER 2018

YAYIMLAYAN / PUBLISHED

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ATATURK UNIVERSITY TURKISH RESEARCHES INSTITUTE
ISSN 1300-9052

SAHİBİ - OWNER

Yönetim Kurulu Adına
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Müdürü
Doç. Dr. Rıfat KÜTÜK

YÖNETMENLER- EDITORS

Doç. Dr. Servet TİKEN
Dr. Öğr. Gör. Yasin TOPALOĞLU

ALAN YÖNETMENLERİ – AREA EDITORS

Doç. Dr. Ahmet Özgür GÜVENÇ (*Türk Halk Bilimi*)
Doç. Dr. Bahadır GÜCÜYETER (*Türk Dili ve Lehçeleri*)
Dr. Öğr. Gör. Ahmet TOPAL (*Türk Dünyası Edebiyatları*)
Dr. Öğr. Gör. Mevlüt YÜKSEL (*Türk Tarihi*)

YABANCI DİL DANIŞMANLARI

FOREIGN LANGUAGE CONSULTANTS

Prof. Dr. Mehmet TAKKAÇ
Prof. Dr. İsmail ÖGRETİR
Arş. Gör. Hakan SOYDAŞ

HALKLA İLİŞKİLER - PUBLIC RELATIONS

Arş. Gör. Metin İŞİKOĞLU

TEKNİK REDAKSİYON- TECHNICAL REDACTION

Arş. Gör. Caner SOLAK-Arş. Gör. Ahmet KARADOĞAN

DİZGİ - TYPESETTING

Dr. Öğr. Gör. Yasin TOPALOĞLU

KAPAK TASARIM-COVER DESIGN

Mehmet YILDIRIM

BASKI-PRESS

Eser Ofset Saraybosna Cad. Altunalem Sitesi D Blok
No.1 Tel: 0442 233 4667 ERZURUM

YAZIŞMA ADRESİ-CORRESPONDENCE

Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü 25240 Erzurum-Türkiye

Ataturk University Turkish Researches Institute, 25240, Erzurum-Turkey

+ 90 442 231 13 66

turkiyat@atauni.edu.tr <http://dergipark.gov.tr/ataunited> <http://www.turkiyatjournal.com>

YAYIN KURULU - EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Ali KAFKASYALI (*Atatürk Üni.*)
Prof. Dr. Ersin GÜLSOY (*Uludağ Üni.*)
Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK (*Fırat Üni.*)
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN (*Ege Üni.*)
Prof. Dr. Hüseyin AKKAYA (*Cumhuriyet Üni.*)
Prof. Dr. Kâzım KÖKTEKİN (*Atatürk Üni.*)
Prof. Dr. Kemal H. KARPAT (*İstanbul Şehir Üni.*)
Prof. Dr. Kenan ERDOĞAN (*Celal Bayar Üni.*)
Prof. Dr. Kerima FİLAN (*Saraybosna Üni.*)
Prof. Dr. Laylı ÜLKÜBAYEVA (*Manas Üni.*)
Prof. Dr. Lile TANDİLAVA (*Şota Rustaveli D. Üni.*)
Prof. Dr. Liu BIN (*Sincan Üni.*)
Prof. Dr. Mehmet TEZCAN (*Uludağ Üni.*)
Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK (*Atatürk Üni.*)
Prof. Dr. Metin EKİCİ (*Ege Üni.*)
Prof. Dr. Muharrem KASIMLI (*Azerbaycan İ.Aka.*)
Prof. Dr. Mihail MAXİM (*Bükreş Üni.*)
Prof. Dr. Muhsin MACİT (*Anadolu Üni.*)
Prof. Dr. Muhsine BÖREKÇİ (*Atatürk Üni.*)
Prof. Dr. Niu RUJİ (*Sincan Pedagoji Üni.*)
Prof. Dr. Peter ZIEME (*Brandenburgische Aka.*)
Prof. Dr. Recep TOPARLI (*Cumhuriyet Üni.*)
Prof. Dr. Sedat ADIGÜZEL (*Atatürk Üni.*)
Prof. Dr. Selami KILIÇ (*Atatürk Üni.*)
Prof. Dr. Suat UNGAN (*Karadeniz Teknik Üni.*)
Prof. Dr. Suzuki TADASHI (*Tokyo Üni.*)

Yazılarda ifade edilen görüş ve düşünceler yazarların bağlar, dergimizin ve kurumumuzun görüşlerini yansıtmaz;
yazıların bütün bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

The opinions and views in papers published on the journal belong only to its authors and do not necessarily reflect the views of the journal and its publisher, all the scientific and legal responsibility of the writings belongs to the authors.

Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi;

Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Sistemi (ULAKBİM), TR Dizin, Modern Language Association (MLA), Scilit, MIAR, OCLC, WorldCat, Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (Asosindex), Acarindex, Sobiad, Akademik Dizin, Researchgate, OpenAIRE gibi indekslerde taranan “uluslararası hakemli bir dergidir”

DANIŐMA KURULU - ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Ahmet Bican ERCİLASUN- (*Gazi Üniversitesi / Emekli*)
Prof. Dr. Ahmet BURAN- (*Fırat Üniversitesi*)
Prof. Dr. Asiye Mevhibe COŐAR- (*Karadeniz Teknik Üniversitesi*)
Prof. Dr. Bahtiyar KARİMOV- (*Özbekistan Millî Üniversitesi*)
Prof. Dr. Besim ÖZCAN- (*Atatürk Üniversitesi*)
Prof. Dr. Bilgehan Atsız GÖKDAĞ- (*Kırkkale Üniversitesi*)
Prof. Dr. Ceval KAYA- (*Ardahan Üniversitesi*)
Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN- (*Atatürk Üniversitesi*)
Prof. Dr. Dosay KENJETAY- (*Ahmet Yesevi Üniversitesi*)
Prof. Dr. Efrasiyap GEMALMAZ- (*Atatürk Üniversitesi / Emekli*)
Prof. Dr. Ekrem ČAUŐEVİĆ- (*Zagreb Üniversitesi*)
Prof. Dr. Erol KÜRKÇÜOĞLU- (*Atatürk Üniversitesi*)
Prof. Dr. Esin DERİNSU DAYI- (*Atatürk Üniversitesi*)
Prof. Dr. Esmā ŞİMŞEK- (*Fırat Üniversitesi*)
Prof. Dr. Gulnisa JAMAL- (*Sincan Ekonomi ve Finans Üniversitesi*)
Prof. Dr. Gülден SAĞOL YÜKSEKKAYA- (*Marmara Üniversitesi*)
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN- (*Ege Üniversitesi*)
Prof. Dr. H. Ahmet KIRKKILIÇ- (*Atatürk Üniversitesi*)
Prof. Dr. Hacı Ömer KARPUZ- (*İstanbul Kültür Üniversitesi*)
Prof. Dr. Haldun ÖZKAN- (*Atatürk Üniversitesi*)
Prof. Dr. Halil KOCA- (*Atatürk Üniversitesi*)
Prof. Dr. Hanifi VURAL- (*GaziosmanpaŐa Üniversitesi*)
Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR- (*Atatürk Üniversitesi*)
Prof. Dr. İlber ORTAYLI- (*Galatasaray Üniversitesi*)
Prof. Dr. Kemal POLAT- (*Amasya Üniversitesi*)
Prof. Dr. Kemal YAVUZ- (*Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi*)
Prof. Dr. LAYLI ÜLKÜBAYEVA- (*Manas Üniversitesi*)
Prof. Dr. Leyla KARAHAN- (*Gazi Üniversitesi*)
Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ- (*Gazi Üniversitesi*)
Prof. Dr. Mehmet ARSLAN- (*Cumhuriyet Üniversitesi*)
Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM- (*NevŐehir Üniversitesi*)
Prof. Dr. Metin AKKUŐ- (*Düzce Üniversitesi*)
Prof. Dr. Metin ÖZARSLAN- (*Hacettepe Üniversitesi*)
Prof. Dr. Muharrem DAŐDEMİR- (*Atatürk Üniversitesi*)
Prof. Dr. Mukim SAĞIR- (*Erzincan Üniversitesi / Emekli*)
Prof. Dr. Mustafa ARGUNŐAH- (*Erciyes Üniversitesi*)
Prof. Dr. Mustafa ÖZKAN- (*İstanbul Üniversitesi*)
Prof. Dr. Orhan SÖYLEMEZ- (*Ardahan Üniversitesi*)
Prof. Dr. Osman Fikri SERTKAYA- (*İstanbul Üniversitesi / Emekli*)
Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU- (*Hacettepe Üniversitesi*)
Prof. Dr. Rıdvan CANIM- (*Trakya Üniversitesi*)
Prof. Dr. Sadettin ÖZÇELİK- (*Dicle Üniversitesi*)
Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU- (*Selçuk Üniversitesi / Emekli*)
Prof. Dr. Sakıp Selçuk GÜNAY- (*Atatürk Üniversitesi*)
Prof. Dr. Selami ECE- (*Atatürk Üniversitesi*)
Prof. Dr. Turgut KARABEY- (*Erzincan Üniversitesi*)
Prof. Dr. Vahit TÜRK- (*İstanbul Kültür Üniversitesi*)
Prof. Dr. Yavuz AKPINAR- (*Ege Üniversitesi / Emekli*)
Prof. Dr. Yavuz ASLAN- (*Atatürk Üniversitesi*)

HAKEMLER – REFEREES (TAED-62)

- Prof. Dr. Abdülbaki ÇETİN- (*Bingl Üniversitesi*)
Prof. Dr. Ahmet ÇAYCI- (*Necmettin Erbakan Üniversitesi*)
Prof. Dr. Ali KAFKASYALI- (*Atatürk Üniversitesi*)
Prof. Dr. Erdal AYDOĞAN- (*Atatürk Üniversitesi*)
Prof. Dr. Erol KRKUĞLU- (*Atatürk Üniversitesi*)
Prof. Dr. Ersin GÜLSOY- (*Uludağ Üniversitesi*)
Prof. Dr. Funda KARA- (*Atatürk Üniversitesi*)
Prof. Dr. Gülhan ATNUR- (*Atatürk Üniversitesi*)
Prof. Dr. H. Dilek BATİSLAM- (*Çukurova Üniversitesi*)
Prof. Dr. Haldun ÖZKAN- (*Atatürk Üniversitesi*)
Prof. Dr. Hüseyin BAYDEMİR- (*Atatürk Üniversitesi*)
Prof. Dr. Kazım KÖKTEKİN- (*Atatürk Üniversitesi*)
Prof. Dr. Lokman TURAN- (*Atatürk Üniversitesi*)
Prof. Dr. Melek ÇOLAK- (*Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi*)
Prof. Dr. Murat KACIROĞLU- (*Erzurum Teknik Üniversitesi*)
Prof. Dr. Mustafa ÇOLAK- (*Tokat GaziosmanpaŐa Üniversitesi*)
Prof. Dr. Selami KILIÇ- (*Atatürk Üniversitesi*)
Prof. Dr. Serkan Alkan İSPİRLİ- (*Atatürk Üniversitesi*)
Prof. Dr. Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ- (*Erzurum teknik niversitesi*)
Prof. Dr. Zikri TURAN- (*Sakarya Üniversitesi*)
Doç. Dr. Ahmet DEMİRTAŐ- (*Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi*)
Doç. Dr. Ali Servet NC- (*Atatürk Üniversitesi*)
Doç. Dr. Arzu ATİK- (*Istanbul 29 Mayıs Üniversitesi*)
Doç. Dr. Asaf ÖZKAN- (*Atatürk Üniversitesi*)
Doç. Dr. Aygün AKYOL- (*Hit Üniversitesi*)
Doç. Dr. Fikrettin YAVUZ- (*Sakarya Üniversitesi*)
Doç. Dr. Hamza ALTIN- (*Bingl Üniversitesi*)
Doç. Dr. Mehmet GÜNEŐ- (*Marmara Üniversitesi*)
Doç. Dr. Mehmet SAMSAKI- (*Istanbul Üniversitesi*)
Doç. Dr. Nazire ERBAY- (*Atatürk Üniversitesi*)
Doç. Dr. OĞuzhan SEVİM- (*Atatürk Üniversitesi*)
Doç. Dr. Sıtkı ULUERLER- (*Bingl Üniversitesi*)
Doç. Dr. Vildan COŐKUN- (*Sakarya Üniversitesi*)
Dr. ÖĞr. Üyesi Ahmet Nurullah ÖZDAL- (*AĞrı İbrahim een Üniversitesi*)
Dr. ÖĞr. Üyesi Cem TÜYSÜZ- (*Kafkas Üniversitesi*)
Dr. ÖĞr. Üyesi Ensar MACİT- (*Atatürk Üniversitesi*)
Dr. ÖĞr. Üyesi Evren KÜÇÜK- (*Kastamonu Üniversitesi*)
Dr. ÖĞr. Üyesi Eyüp KUL- (*Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi*)
Dr. ÖĞr. Üyesi Firdes TEMİZGÜNEY- (*Atatürk Üniversitesi*)
Dr. ÖĞr. Üyesi Hatice Akın ZORBA- (*Akdeniz Üniversitesi*)
Dr. ÖĞr. Üyesi Hüseyin ELİTOK- (*Atatürk Üniversitesi*)
Dr. ÖĞr. Üyesi Hüseyin KALEMLİ- (*NevŐehir Hacı BektaŐ Veli Üniversitesi*)
Dr. ÖĞr. Üyesi Hüsna KOTAN- (*Atatürk Üniversitesi*)
Dr. ÖĞr. Üyesi M. Ltfi KINDİĞILI- (*Atatürk Üniversitesi*)
Dr. ÖĞr. Üyesi Mayramgl DIYKANBAYEVA- (*Atatürk Üniversitesi*)
Dr. ÖĞr. Üyesi Mehmet Fatih GÖKÇEK- (*GümüŐhane Üniversitesi*)
Dr. ÖĞr. Üyesi Mehmet ZMENLİ- (*Giresun Üniversitesi*)
Dr. ÖĞr. Üyesi Nilüfer İLHAN- (*Bozok Üniversitesi*)
Dr. ÖĞr. Üyesi zgr TOKAN- (*Barın Üniversitesi*)
Dr. ÖĞr. Üyesi zkan DAYI- (*Bayburt Üniversitesi*)
Dr. ÖĞr. Üyesi Savaş EĞİLMEZ- (*Atatürk Üniversitesi*)
Dr. ÖĞr. Üyesi Serkan ERDAL- (*Atatürk Üniversitesi*)
Dr. ÖĞr. Üyesi Sevim ERDEM- (*Bitlis Eren Üniversitesi*)
Dr. ÖĞr. Üyesi Yasin Mahmut YAKAR- (*Erzincan Üniversitesi*)
Dr. ÖĞr. Üyesi Yücel NAMAL- (*Bülent Ecevit Üniversitesi*)

İÇİNDEKİLER – CONTENTS

GÜLER DOĞAN AVERBEK	1-18
<i>Eser Sahibinin Tasarrufu mu, Müstensih Müdahalesi mi: Mantık-ı Esrâr Nüshaları Arasındaki Farklılıklar</i> <i>Intervention of the Author or the Scribe: Differences Between the Copies of Mantık-ı Esrâr</i>	
HASAN KAPLAN	19-33
<i>İki Şair Bir Şiir -II</i> <i>Two Poets One Poem -II</i>	
KAMİLE ÇETİN	35-57
<i>Klâsik Türk Şairlerinin Kaleminden Mağrib, Habeş ve Sudan</i> <i>Magrib, Abyssinia and Sudan from the Point of Classical Turkish Poets</i>	
SADIK ARMUTLU	59-101
<i>Hâcû-yı Kirmânî’de Şem’ İmgesi ve Klasik Türk Şiirine Yansıması</i> <i>Imagery of Şem in Hacuyi Kirmani and its Reflection on Classic Turkish Poem</i>	
YUNUS KAPLAN	103-116
<i>Klâsik Türk Edebiyatında Bilinmeyen Bahr-ı Taviller-1: Kadri ve Zuhûri’nin Bahr-ı Tavilleri</i> <i>Unknown Bahr-ı Tavils in Classical Turkish Literature-1: Kadri and Zuhûri’s Bahr-ı Tavils</i>	
YASEMİN YAYLALI	117-134
<i>Emîri Divan’ında Geçen Şahsiyetler</i> <i>Characters in The Diwan of Emîri</i>	
OĞUZ ERGENE	135-160
<i>Kavram Alanı Bağlamında</i> <i>Divânü Lugâti’t-Türk’teki Ses Yansımaları İnkilemelerin Türkiye Türkçesindeki Biçimleri</i> <i>Turkey Turkish Forms of Onomatopoeic Reduplications in</i> <i>Divânü Lugât at-Türk in The Context of Conceptual Field</i>	
ÜMİT HUNUTLU	161-186
<i>Türkçede “K- > G- ve T- > D-” Değişimleri ve Aykırılıkları Üzerine Düşünceler</i> <i>Thoughts on “K- > G- and T- > D-” Changes and Irregularities in Turkish</i>	
ÜMİT ÖZGÜR DEMİRCİ	187-226
<i>Seyf-i Sarâyî’nin Gülistan Tercümesinde Fiilden Fiil Yapımı</i> <i>At Seyf-i Sarâyî’s Translation of Gülistan, The Verb Construction of the Verb</i>	
ARZU ŞEYDA GÜVEN	227-242
<i>Türkçede Gönül Kavramı ve Kullanım Alanı</i> <i>The Concept of “Soul” and its usage in Turkish Language</i>	

SEDAT BALYEMEZ Türkiye Türkçesinde Kapalı Gövde Örnekleri <i>Closed Stem Examples in Turkey Turkish</i>	243-266
HAKAN SOYDAŞ Nicolas de Nicolay'ın Seyahatnamesinde Kanuni Devri Osmanlı İmparatorluğu <i>Kanuni Reign Ottoman Empire in French Voyager Nicolas de Nicolay's Itinerary</i>	267-288
FATİH VEYİS Türk Dili ve Edebiyatı Öğretiminde Çoklu Ortam Uygulamalarının Etkileri: Millî Edebiyat Dönemi Örneği <i>Effects of Multimedia Applications in Turkish Language and Literature Teaching: Example of The National Literature Period</i>	289-304
NİHANGÜL DAŞTAN Bayburtlu Halk Şairi İmdat Sancar'dan Derlenen Hikâyeli Türküler <i>Folk Songs with a Story Compiled from the Minstrel from Bayburt, İmdat Sancar</i>	305-323
EVREN ÇİFCİ Türk Evlilik Âdet ve İnanışlarının Manilerdeki Yansımaları <i>The Reflections of Turkish Marriage Traditions and Beliefs on Manis</i>	325-343
YUSUF SÖYLEMEZ 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programındaki Kazanımların Üst Düzey Düşünme Becerileri Açısından Değerlendirilmesi <i>Evaluation of the Acquisitions in the 2018 Turkish Language Teaching Program in Terms of High-Level Thinking Skills.</i>	345-384
CELAL BÜYÜK Ahmet Hamdi Akseki'nin Din Karşıtı Akımlar İle Mücadelesi <i>Ahmet Hamdi Akseki's Struggle with Anti-Religious Movements</i>	385-398
NURULLAH ŞAHİN Cengiz Aytmatov'un Romanlarında Sağlıklı Olmaya Önem Verme Değeri ve Sağlık Eğitime Dair Pratik Bilgiler <i>The Value of the Importance Attributed to Being Healthy and The Practical Information on Health Education in Cengiz Aytmatov's Novels</i>	399-418
ASLI ÇANDARLI ŞAHİN Bozkırın Mührü: Taş Heykeller <i>The Signature of the Steppe: Stone Sculptures</i>	419-436
AYSE ATICI ARAYANCAN Akkoyunlu Sultan Yaküb'un Ölümüne Dair Münazara ve Bazı Değerlendirmeler <i>A Debate and Some Evaluations on Aq-Qoyunlu Sultan Yakub's Death</i>	437-446
CEM TÜYSÜZ - ZEHRA HIRA Hz. Muhammed Döneminde Medine'de İktisadî Hayat <i>Hız Mohammed Period of Economic Life in The Medina</i>	447-484

ÖZKAN DAYI	485-498
Moğol Dönemi Fars Şiirinde (Edebiyatında) Kullanılan Bazı Türkçe-Moğolca Terimler <i>Some Turkish-Mongolian Terms Used in Mongolian Period Persian Poetry (Literature)</i>	
SERKAN ÖZER	499-513
Haçlı-Bizans Müttefik Ordusunun Dimyât Kuşatması (1169) <i>Damietta Siege of the Crusader-Byzantine Allied Army (1169)</i>	
SÜLEYMAN LOKMACI	515-531
Solak-zâde Tarihi <i>The History of Solak-zâde</i>	
RAHMİ TEKİN	533-555
XVI. ve XVII. Yüzyılda İstanbul Kadınının Ziyinet Eşyası <i>Istanbul Women's Jewelry in XVI. and XVII. Century</i>	
İLKAY ERKEN	557-571
Yanya Vilayetinde Bir Muhacir Kasabası: Loros <i>Louros: An Immigrant Town in The Province of Jannina</i>	
SEVİM ERDEM - HÜLYA ARAT	573-590
199 Numaralı (H. 1322-1324 / M.1904-1907) Mahmûd Paşa Mahkemesi Şer'îyye Siciline Göre Alacak Verecek Meselesi'nin Değerlendirilmesi <i>199 Number (H. 1322-1324 / M.1904-1907) The Evaluation of the Subject to Provide the Subject to The Chair by The Mahmud Pasha Court</i>	
SEDA YILMAZ VURGUN	591-616
Dünden Bugüne Bilecik Bölgesinde Yaşayan Yörükler'de Sosyokültürel Hayat <i>From Past to Today Socio-Cultural Life of Yörük's in the Region of Bilecik</i>	
MURAT KÜÇÜKÜĞURLU	617-638
Trabzon'da Modernleşmenin Simgesi Olarak Meydan-ı Şarkî <i>Meydan-ı Şarkî as The Symbol of Modernization in Trabzon</i>	
ŞEMSETTİN ÇELİK	639-667
Bir Gezginin Gözünden 1950'lerin Başında Hatay <i>Hatay During the Early 1950s in a Traveler's Eyes</i>	
MARZİYE MEMMEDLİ	669-683
Tacikistan'da İç Savaş <i>Civil War in Tajikistan</i>	
ZERRİN KÖŞKLÜ - MUHAMMED LÜTFİ KINDİĞİLİ	685-704
Geleneksel Erzurum Evlerine Bir Örnek: Yaşar İnkizler Evi <i>A Traditional Erzurum Houses: Yasar İnkizler House</i>	
DÜNDAR ALİKILIÇ - MALİK YILMAZ	705-720
Erzurum Kütüphanelerinin Tarihi ve Bugünü <i>The History and Today of Erzurum Libraries</i>	

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE KAPALI GÖVDE ÖRNEKLERİ CLOSED STEM EXAMPLES IN TURKEY TURKISH

SEDAT BALYEMEZ

Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı
Assist. Prof. Dr., Bartın University, Faculty of Education, Department of Turkish Education

sedatbalyemez@bartin.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-5908-9690>

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi-Journal of Turkish Researches Institute
TAED-63, Eylül-September 2018 Erzurum
ISSN-1300-9052

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article

Geliş Tarihi-*Received Date* : 04.07.2018

Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 2018

Sayfa-*Pages* : 243-266

 <http://dx.doi.org>

<http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat3966>

www.turkiyatjournal.com

<http://dergipark.gov.tr/afauunitaed>

This article was checked by

 iThenticate®

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE KAPALI GÖVDE ÖRNEKLERİ
CLOSED STEM EXAMPLES IN TURKEY TURKISH

SEDAT BALYEMEZ

Öz

Günümüz Türkiye Türkçesinde yaygın olarak kullanılan bazı kelimelerin morfolojik yapısını ilk bakışta çözümlenememesi zordur. Özellikle kök veya ek bakımından arkaik unsur içeren kelimelerin morfolojisi ancak etimolojik araştırmalarla açıklanabilmektedir. Yeni kelime türetirken dil bilgisi kurallarına uyulmaması da morfolojisi açık olmayan yapılar ortaya çıkarmaktadır. Çözümüne olanak art zamanlı bazı araştırmalar gerektiren dil birimleri “kapalı biçim birim” olarak adlandırılmaktadır. Yapısı hemen çözümlenemeyen kelimeler de bir çeşit kapalı biçim birimdir. Kök, gövde ve kelime arasında morfolojik, semantik ilişki yoksa veya bu ilişki zayıflamışsa kelimenin yapısını çözümlenememesi zorlaşmaktadır. Sıkça kullanılan ancak yapı veya anlam bakımından yeterince açık olmayan kelimeler, yapı bilgisi öğretimini de zorlaştırmaktadır. Bu çalışmada kökü ve son şekli açık olan ancak ara yapısı tam olarak belirli olmayan kelimeler üzerinde durulacaktır. Söz konusu ara yapılar, “kapalı gövde” olarak adlandırılacak ve bu kapalı gövdelerin yapısı, anlamı açıklanacaktır. Çalışma, gövdesi kapalı olan kelimelerle sınırlıdır, diğer kapalı birimler üzerinde durulmayacaktır. Mesela becerikli, olumlu kelimeleri ve bu kelimelerin kökleri olan becer-, ol- fiilleri bugün tek başına kullanılmaktadır ama gövde niteliğindeki becerik, olum kelimeleri bugün tek başına kullanılmamaktadır. Çalışmanın konusunu, tek başına yaygın olarak kullanılmayan bu “kapalı gövde”ler oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kelime türetme, kapalı gövde, kapalı biçim birim, Türk Dil Devrimi

Abstract

Morphological analysis of some commonly used words in Turkish today cannot be easily done. Especially the morphology of the words with root or affix archaic can be explained by the etymological researches. The fact that the rules of linguistic knowledge are not observed while deriving new words also reveals structures that morphology is not clear. Morphemes that require diachronic research to explain are called “closed morphemes”. Morphological analysis of words that cannot be done immediately is a kind of closed morphemes. If there is no morphological, semantic relationship between root, stem, and word or if this relationship is weakened, it is difficult to perform morphological analysis of the word. Words that frequently used but are not clear enough in terms of morphology or semantics make it difficult to teach morphology. This study will focus on words whose root and derived form is open but whose intermediate structure cannot be easily analyzed. These intermediate forms will be called “closed stem” and the morphological structure and meaning of the closed stems will be explained. The work is limited to words whose stem is closed. It will not be focused on other closed morphemes. For example, becerikli, olumlu words and the roots of these words (becer-, ol- verbs) are used as independent today. But the becerik, olum which has stems of these words, is not used as an independent word today. The subject of the study is these “closed stem” which are not widely used as an independent word today.

Key Words: Word derivation, closed stem, closed morphemes, Turkish Language Reform

1. Giriş

Eklemeli bir dil olduğu için Türkçede kelime yapımında en sık başvurulan yol, doğal olarak *eklemedir*. Türetme işlevi olan ekler, kelime kök ve gövdelerine eklenerek yeni kelimeler meydana getirirler. Türkçenin kelime türetme sisteminde genel olarak şöyle bir düzen vardır: *İsimlere ve fiillere eklenen ekler farklıdır. Yapım ekleri, çekim eklerinden önce gelir*. Ancak birçok dilde olduğu gibi Türkçe dil bilgisinde de bazı düzensizlikler vardır. Aile adları yapan +*gll* ekinin akrabalık adlarında iyelik ekinden sonra gelmesi (baba+m+gil); isimlere eklenen bir ek olan +II ekinin *belirli* (< belir-li) kelimesinde olduğu gibi fiil tabanına eklenmiş olması (Özkan, 1999), Türkiye Türkçesinin biçim bilgisindeki düzensizliklerden birkaçıdır¹.

Türkçe unsurlar kullanılarak Türkçenin türetme sistemine uygun bir şekilde türetilmiş birçok kelimenin morfolojik yapısı hakkında ilk bakışta fikir sahibi olmak mümkündür. Mesela *gözlükçü* ile karşılaşan hemen herkes *göz*, *göz+lük*, *göz+lük+çü* tahlilindeki her unsuru kolaylıkla tanıyabilir ve anlamlandırabilir. *Göz* yapısının kök mü yoksa gövde mi olduğu etimolojik bilgi gerektiren ayrı bir konudur elbette; burada vurgulanmak istenen nokta *göz*, *gözlük*, *gözlükçü* kelimelerinin herkes tarafından bilinmesi ve anlamlandırılmasıdır. Bunun yanında günümüz Türkiye Türkçesinde kullanılan ve anlamı veya morfolojik yapısı hakkında ilk bakışta fikir sahibi olunamayan kelimeler de vardır. Bu kelimelerden bazıları dile o kadar yerleşmiştir, o kadar benimsenmiştir ki kelimelerin şekil veya anlam bakımından kapalı unsurlar içerdiği ilk bakışta fark edilmemektedir. Zaman zaman test sorularına, öğrenme etkinliklerine de giren bu kelimelerdeki kapalılık ancak inceleme sırasında fark edilmektedir ve bu durum, çoğu zaman öğrencileri bazen de başta öğretmenler olmak üzere alanın ilgililerini zor durumda bırakmaktadır. Bu kelimelerden bazıları aşağıda gruplandırılmıştır:

1. grup: *öksüz*, *anla-*, *dinle-*, *tüket-*, *güreş*, *yarış*, *höllük*, *yaşmak*, *sancı*, ...
2. grup: *çeri*, *evirmek* (> evire çevire), *argın* (> yorgun argın), *bet* (< bet beniz), *sop* (> soy sop), ...
3. grup: *beceriksiz*, *çizelge*, *okunaklı*, *eleştirmek*, ...

Yukarıda gruplandırılarak verilen kelimelerden bazılarının anlamları, bazılarının ise morfolojik yapıları ilk bakışta kendini ele vermemektedir. Mesela *sancı* kelimesinin kökü nedir? *Okunaklı* kelimesinde *oku-* kökü, *okun-* gövdesi ve +II eki görülmektedir ama bu +II ekinin eklendiği *okunak* nedir? Anlamı veya yapısı ilk bakışta anlaşılmayan, art zamanlı bazı incelemeler gerektiren bu yapılar “kapalı biçim birim”², bugün için işlek olan birimler de “açık biçim birim” (Boz, 2007, s. 28) olarak adlandırılmaktadır. 1. grupta verilen kelimelerin kökü, bugün canlı değildir. Bu kelimelerin yapısı ancak etimoloji çalışmalarıyla çözümlenebilmektedir. Bu tür yapılar, etimoloji sözlüklerinde, etimoloji makalelerinde ve gramer kitaplarında incelenmiştir. Hazar (2012) ve Türk (2009), özellikle bu tür kelimeleri inceleyen diğer çalışmalardandır. 2. grupta verilen kelimeler, bugün artık ölçünlü dilde çok fazla

¹ *Düzensizlik* kavramı hakkında ayrıntılı bilgi ve örnekler için bk. Kerimoğlu (2014), Bacanlı (2016).

² Çağdaş Türkiye Türkçesindeki kapalı biçim birimlerin kapsamlı tasnifi, bu biçim birimlerin öğretiminde karşılaşılan güçlükler ve çözüm önerileri için bk. Karademir (2016).

kullanılmamakta veya ikileme, kalıp sözlerin bir parçası olarak yaşamaktadır. Aksan (1969), Durgut (2004), Şen (2005), Şen (2008) ve Çolak (2015), bu tür kelimeleri ele almıştır.

3. gruptaki kelimelerin köklerinde ve son şekillerinde hiçbir sorun yoktur. *Beceriksiz, çizelge, okunaklı, eleştiri* kelimeleri, herkes tarafından bilinmekte ve kullanılmaktadır. Yine bu kelimelerin *becer-, çiz-, oku-, ele-* köklerinden türetildiği de hemen anlaşılmaktadır. Ancak söz konusu kelimelerin ara yapıları olan *becerik, okunak, çizel-, eleş-* gövdeleri, bugün tek başına yaygın olarak kullanılmayan ve izah gerektiren gövdelerdir. Bu konu, dil bilgisi öğretimiyle de yakından ilgilidir. *Göz+lük+çü, su+suz+luk, yaz-ı+lı* vb. gibi örneklerdeki yapı ve anlam ilişkisinden hareket eden öğrencilerin *okunaklı* kelimesinin *okunak* bölümünde takılması son derece normaldir çünkü kökünün *oku-* olduğu ve *okunaklı* ile anlam ilişkisinin açıkça görüldüğü *okunak* gövdesi, bugün tek başına kullanılmamaktadır. Zaman zaman öğretmenler de benzer özellikteki kelimelerin morfolojik tahlilinde tereddüt yaşamaktadır.

2. Amaç, Yöntem ve Sınırlılıklar

Bu çalışmada 3. grupta örneklenen kelimeler ele alınacak, bu kelimelerdeki gövdelerin yapı ve anlamları açıklanacaktır. Çalışma; kökü ve son yapısı, alanda lisans eğitimi almış herkes tarafından bilinip kullanılan ancak gövdesi açıklama gerektiren kelimelerle sınırlıdır. Kökü belli olmayan veya unutulmaya başladığı için bugün tek başına kullanılmayan kelimeler, çalışmanın kapsamı dışındadır. Çalışmanın asıl amacı, söz konusu gövdelerin yapı ve anlamlarını açıklamaktır. Bu kelimelerin kökleri üzerinde derinlemesine bir etimolojik inceleme yapılmayacak; dil bilgisi öğretimine yerleşmiş olan şekiller, kök olarak kabul edilecektir. Mesela “Türkçede kelime kökleri genellikle tek hecelidir.” (Ergin, 2009: 107; Korkmaz, 2009: 10) ilkesinden hareket etmek gerekirse ikişer heceli olan *becer-, oku-* gibi yapıları tek heceye kadar indirmeye çalışmak gerekecektir. Ancak bu çalışmanın konusu, *becer-* veya *oku-* yapılarının kök olup olmadığı değildir, bu yapıların üzerine eklenmiş biçim birimlerin oluşturduğu yeni yapılarıdır. Bu nedenle *beceriksiz, okunaklı* kelimelerinin kökleri *becer-* ve *oku-* olarak alınacaktır; incelenen diğer kelimelerde de aynı yol izlenecektir.

Çalışmada ele alınacak kelimelerden bazıları, Dil Devrimi sırasında türetilen ve belli dönemlerde tartışılan kelimelerdendir. Bu çalışmanın “yeni kelimelerin tamamını yapı ve anlam bakımından inceleyerek bu kelimelerin doğru veya yanlış türetme olduğunu ortaya koyma” amacı yoktur. Mesela *azınlık* kelimesi çalışmanın inceleme alanı içindedir çünkü +I ekinin eklendiği *azın* yapısı, tek başına yaygın olarak kullanılmamaktadır ama *sorunlu* kelimesi çalışmanın kapsamı dışındadır çünkü +II ekinin eklendiği *sorun* yapısı herkes tarafından bilinmekte ve kullanılmaktadır. *Azınlık* kelimesinin morfolojik incelemesi yapılırken *azın* gövdesi, başta öğrenciler ve öğretmenler olmak üzere konunun ilgililerini tereddüde düşürebilir ama bugün tek başına kullanılan *sorun* gövdesi böyle bir tereddüt yaşatmamaktadır.

Bir dilde kullanımdan düşmüş olan kelimeler “ölü kelime” olarak adlandırılır (Korkmaz, 2010: 168). Çalışmada incelenecek gövdeler, tek başında kullanılmasa da kendisinden türetilmiş kelimeler içinde varlığını devam ettirmektedir. Bu nedenle “ölü kelime” veya bundan hareketle kullanılabilecek “ölü gövde” gibi terimlerin söz konusu

yapıları tam olarak karşıladığını söylemek güçtür. Ayrıca bir kelimeyi “ölü kelime” olarak nitelendirmek için kelimenin zaman içinde yaşayıp unutulması gerekir oysa Türkçeleştirme çalışmaları sırasında türetilip de çalışmaya konu olan bazı kelimelerdeki gövdeler, belirli bir geçmişe dayanmamaktadır. Bütün bu nedenlerle ve Karademir’in (2016) “kapalı biçim birim” lerle ilgili yaptığı açıklamalar doğrultusunda çalışma boyunca söz konusu yapılar için “kapalı gövde” teriminin kullanılması tercih edilmiştir.

Karademir (2016), ilgili çalışmasında “kapalı biçim birim” örneği olarak birçok kelime sıralamıştır. Karademir’in sıraladığı *dayanıklı, azınlık, bağımsız, denetleme, yükümlü, zorunlu* kelimelerindeki kapalılık, ilgili kelimelerin gövdesinden kaynaklanmaktadır. *Sorumlu, bağımsız, olumlu, eleştiri* gibi kelimeler, öğretilerin üye olduğu tartışma gruplarında sıkça tartışılmaktadır. Bu kelimelere ek olarak Yazım Kılavuzu’nun (TDK, 2012) dizini taranmış ve eldeki çalışmanın konusunu en iyi örnekleyecek kelimeler, inceleme konusu olarak seçilmiştir. Makalede incelenecek kelimeler şunlardır: *azınlık, bağımsız, becerikli, büyütmek, çizelge, çözelti, dayanıklı, denetleme, dizelge, dokunaklı, duyurga, eleştirmek, okunaklı, olumlu, ötümlü, sorumlu, uygulamak, yönerge, yükümlü, zorunlu*.

Öncelikle çalışmaya konu olan gövdelerin yeni türetme mi yoksa eski kelime mi olduğu tespit edilmeye çalışılmış; daha sonra da kelimelerdeki gövdelerin yapıları ve anlamları açıklanmıştır. Tarihî metinlerin taranmasında Paçacıoğlu’ndan (2016)³ yararlanılmıştır. Derleme Sözlüğü (DS), Tarama Sözlüğü (TS), Lehçe-i Osmânî (LO), Kâmûs-ı Türkî (KT), Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi 1-2 (TD), Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu (TOCK), Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu (OTCK), Türkçe Terimler Cep Kılavuzu (TTCK) gibi eserler, yapı ve anlam taraması için kullanılan diğer eserlerdendir. Yeni kelimelerde ki anlam ve yapı değişiklikleri, TDK’nin Türkçe sözlüklerinde de izlenebilmektedir. Bu nedenle, incelemeye konu olan kelimeler, TDK tarafından yayımlanan Türkçe Sözlük’ün bütün baskılarında da (11 baskı) taranmıştır. Farklı kişi ve kurumların sözlüklerinde farklı yapı, anlamların bulunabileceği düşüncesiyle Dil Derneğinin, Ali Püsküllüoğlu’nun, Mehmet Doğan’ın ve Yaşar Çağbayır’ın sözlüklerinde de yapı ve anlam taraması yapılmıştır. İncelenen gövdelerin yakın dönem metinlerinde kullanılıp kullanılmadığına ilişkin çıkarımlar yapabilmek için Türkçe Ulusal Derlem’den (TUD)⁴ yararlanılmıştır.

3. Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde, yukarıda sıralanan kelimelerdeki kapalı gövdeler açıklanmaya çalışılacaktır. Bu kapalı gövdelerin bir kısmı Türkçeleştirme çalışmaları sırasında türetilmiştir. Atatürk’ün 1932’de Türk Dili Tetkik Cemiyetini kurması, Türkçenin

³ Birincil kaynağa ulaşıp teyit edilen kelimeler için birincil kaynağa, diğer durumlarda Paçacıoğlu 2016’ya atıf yapılmıştır.

⁴ TUD Sürüm 3.0; 50 milyon sözcükten oluşan, 24 yıllık bir dönemi (1990- 2013) kapsayan, günümüz Türkçesinin çok sayıda farklı alan ve türlerden yazılı ve sözlü örneklerini içeren, geniş kapsamlı, dengeli ve temsil yeterliliğine sahip, genel amaçlı bir referans derlemidir (<https://v3.tnc.org.tr/tnc/about-tnc>).

sadeleştirilmesi çalışmalarının kurumsal bir çerçevede devlet eliyle yürütülmesini sağlamıştır. Dil anketleri, derleme çalışmaları, kurultaylar, karşılıklar kılavuzları; Türkçenin yabancı kelimelerden arındırılması için atılan adımlardan bazılarıdır. Kuşkusuz bütün bu çalışmalar, devletin rutin bir uygulaması olarak kalmamış; halk tarafından da benimsenip desteklenmiştir. Yeni kelimelerin dile yerleşmesi, halkın o kelimeyi kabullenmesi ile mümkündür. 1931’de yazı dilimizdeki kelimelerin %35’i Türkçe iken bu oran, 1933’te %44; 1936’da %48; 1946’da ise %57 olarak tespit edilmiştir (İmer, 1976: 97).

Türkçeleştirme çalışmaları sonucunda türetilen, bugün dile yerleşmiş olmakla birlikte yapı ve anlam bakımından tartışmalı olan kelimeler de vardır. Bu kelimelerin sayısı, Dil Devrimi’ne ve sonraki dil çalışmalarına bakış açısına göre değişmektedir⁵. Araştırmacılar, bazı yeni kelimeler hakkında tamamen dil kuralları içinde ve belirli bir mantık çerçevesinde çıkarımlar üreterek doğru sonuçlara varma konusunda oldukça zorlanmaktadır çünkü tartışmalı kelimelerin birçoğu için türetilme sırasında hangi noktalardan hareket edildiği hakkında kayıt yoktur. Bazı durumlarda eldeki tek açıklama “birinin öyle olması gerektiğini söylemesi” (Lewis, 2007: 151) olmaktadır. Bu araştırmada da eldeki verilerden hareketle çıkarımlar üretilecektir.

Türkiye Türkçesinde yaşayan ve gövdesi, anlam veya yapı bakımından yeterince açık olmayan bazı kelimelere ilişkin açıklamalar aşağıda sunulmuştur.

Azın (>azınlık): *Azınlık* kelimesi, TOCK’de *ekaliyet* kelimesine karşılık olarak önerilmiştir (TDK, 1935_a: 34). Cep kılavuzlarından bir yıl önce yayımlanan ve cep kılavuzlarının ön hazırlığı mahiyetinde olan tarama dergilerinde “ekaliyet” için herhangi bir karşılık önerilmemiştir. TD’de *ekaliyet* ile aynı kökteki *ekal* (TDTC, 1934_a: 206) ve *kalil* (TDTC, 1934_a: 425) kelimelerine karşılık aranmış ve *ekal* için “azrak, daha az, pek az, en az”; *kalil* için “as, az, sık” karşılıkları önerilmiştir. +İlk eki, Arapça *-iyet* ekiyle kurulmuş kelimelerin Türkçeleştirilmesinde sıklıkla kullanılan bir ektir (Korkmaz, 2009: 58). Şu durumda *azınlık* kelimesinin kökünün *az* ismi olduğunu söylemek mümkündür. +lık eki, *az* ismine değil de *azın* gövdesine eklendiğine göre *az* kelimesinden gelen bir *azın* gövdesinin olması beklenir. *Azın* şeklinde bir kelimeye yine TD’de rastlanmaktadır. *Diğer* kelimesinin karşılığı için *başka*, *özge*, *ayrık*, *atın*, *öteki* vb. gibi birçok kelimeye ek olarak *azın* kelimesi de önerilmiştir (TDTC, 1934_a: 195). Ancak daha sonra önerilen bu kelimeler içinden *diğer* kelimesinin karşılığı olarak *başka*, *özge* kelimeleri seçilmiştir (TDK, 1935_b: 65).

Tarama Sözlüğü’nde (TS) *biraz*, *hafifçe* anlamında *azın* (*Sühely ü Nevbahar*’da) ve *azar azar*, *yavaş yavaş*, *az az* anlamlarında *azın azın* (*Sühely ü Nevbahar*, *Yunus Emre Divanı*, *Kitab-ı Bahriye*, *Beşaretname*...) kelimeleri geçmektedir (TDK, 1995: 346-347). Tietze (2002: 248), “azın azın”daki +ın ekini, vasıta hâli eki olarak göstermiştir. Korkmaz da (2009: 48) aynı kelimedeki eki, zarf türeten yapım ekleri içinde verip kalıplaşmış vasıta hâli eki olduğunu söylemiştir. *Ekaliyet* karşılığı olarak *azınlık* kelimesi belirlenirken vasıta hâli eki almış olan ve eski metinlerde geçen *azın*

⁵ Kimisine göre yanlış kelime sayısı “pek az” (Aksan, 1976: 7), kimisine göre “beş on” (Aksoy, 1975: 99), kimisine göre “bir sürü” (Tırmurtaş, 1980: 132), kimisine göre ise “üç beş yüz” dür (Hacıeminoğlu, 1975: 154).

(<az+ın) kelimesinden hareket edilmiş olabilir. Nitekim bu kelimenin geçtiği *Süheyl ü Nevbahar* da *Yunus Emre Divanı* da Türkçeleştirme çalışmaları sırasında taranan eserlerdendir (TDTC, 1934a: 22-27). İster eski metinlerde kullanılan bir kelimedenden türetilsin isterse de şekil ve anlam bakımından yanlış bir yapı, *uydurma* (Timurtaş, 1979: 73) olsun, *azınlık* kelimesi içinde *azın* şeklinde bir gövde vardır ve bu gövde bugün tek başına yaygın bir kullanıma sahip değildir. TDK'nin -ilk baskı dâhil- Türkçe sözlüklerinde madde başı olarak “azın”a yer verilmemiştir. Dil Derneğinin sözlüğünde de bu kelime yoktur (Dil Derneği, 2018). Ötüken Türkçe Sözlük'te (ÖTS) *azın* ve *azın azın* kelimeleri, yukarıda belirtilen anlamlarda yer almıştır (Çağbayır, 2007: 403). Püsküllüoğlu (2012: 224), *azın* kelimesini “verilen bir durum için elde edilebilecek en küçük değer”; Doğan ise (2011: 130) “hafifçe, biraz” olarak tanımlamıştır. “Türkçe Ulusal Derlem'de (Aksan vd., 2012) *Yunus Emre Divanı*'ndaki kullanım dışında “azın”a rastlanmamıştır.

Bütün bu açıklamalardan sonra *azınlık* kelimesinin morfolojik incelemesini az+ın+lık (isim kökü + yapım eki + yapım eki) şeklinde yapmak ve *azın* gövdesinin bugün yaygın bir kullanıma sahip olmadığını, cansız olduğunu söylemek mümkündür. Az ismine eklenmiş olan +In eki ise köken olarak eski bir vasıta hali ekidir ve bu kelimedede yapım eki olarak kullanılmıştır. *Yazın*, *kışın*, *güzün*, *ansızın* gibi kelimelerde de aynı görevdedir.

Bağım (>bağımsız, bağımlı): *Bağımlı*, *bağımsız* gibi kelimeler; Tarama Dergisi'nde (TDTC, 1934a), cep kılavuzlarında (TDK, 1935a; TDK, 1935b) ve birinci baskı Türkçe Sözlük'te (TDK, 1945) madde başı olarak yer almamıştır. Bunların yerine TOCK'da *bağın*, *bağınlı*, *bağınsız* kelimeleri yer almaktadır. İlgili eserde *tabiiyet*, *tâbi* ve *müstakil*, *gayritabi* kelimelerine karşılık olarak belirlenen bu kelimelerin Fransızca karşılıkları *dependance*, *dependant* kelimelerinin verilmesi; günümüz Türkçesine yerleşen *bağımlı*, *bağımsız* gibi kelimelerin ilk olarak *bağınlı*, *bağınsız* şeklinde kullanıldığını göstermektedir (TDK, 1935a: 35-36). Türkçe Sözlük'ün ilk baskısında da *bağınlı* (*tabi*), *bağınsız* (müstakil), *bağınlılık* (tabiiyet), *bağınsızlık* (istiklal) gibi kelimeler madde başı olmuş; *bağın* için “Bir şeyin veya bir kimsenin irade ve idaresi altında bulunma.” tanımı verilmiştir (TDK, 1945: 52). Ancak Türkçe Sözlük'ün 2. baskısında bu kelimelerde /n/ > /m/ değişikliği yapılmış *bağım*, *bağımlı*, *bağımsız*, *bağımsızlık*, *bağımlılık* şeklinde yazılmışlardır (TDK, 1955: 73). Kelimeler için verilen anlamlar, 1. baskıdaki anlamlar ile aynıdır. TDK Türkçe Sözlük'ün sonraki bütün baskılarında madde başı olan *bağım* kelimesi, son baskıda “Bir şeyin veya bir kimsenin gücü ve etkisi altında bulunma durumu” şeklinde tanımlanmıştır (TDK, 2011: 226). Dil Derneği Türkçe Sözlük'te (2018: 153), Püsküllüoğlu'nun sözlüğünde (2012: 233) ve ÖTS'de (Çağbayır, 2007: 428) de *bağım*, madde başı olarak yer almıştır Doğan'da ise *bağım* maddesi yoktur (Doğan, 2011: 137). Görüldüğü gibi sözlüklerin çoğunda madde başı olarak *bağım* kelimesi yer almaktadır ama kelimenin yaygın bir kullanıma sahip olduğunu söylemek güçtür. Mesela TUD'da “bağımsız” kelimesi aratıldığında 2556 kayıt çıkmaktadır ama “bağım” kelimesi aratıldığında çıkan kayıtlar “bağ” isminin iyelik eki almış şekilleridir. Sözlüklere madde başı olan anlamıyla “bağım” kelimesi TUD'da listelenmemektedir.

Bağın, bağınli, bağınsız vb. kelimelerdeki /n/ ünsüzünün niçin değiştirilip /m/ yapıldığına dair o dönem yapılmış bir bilimsel açıklama tespit edilememiştir. 1945'te *bağın, bağınli, bağınsız* vb. için verilen anlamlarla 1955'te *bağım, bağımli, bağımsız* vb. için verilen anlamların aynı olduğu göz önüne alınırsa bu ses değişikliğinin anlamsal iyileştirme ile ilişkisi yoktur. İsimden isim yapan bir +(x)m ekinin olmaması dikkate alındığında bu değişiklik, söz konusu yeni türetmelerin yapı bakımından yanlışlığına (Timurtaş, 1980: 291; Bayar, 2006: 47) da etki etmemektedir. *Bağın*'ın daha sonradan *bağım* olarak değiştirilmesinde /b/ dudak ünsüzünün etkisi olabilir. Yanlış ek kullanılmış da olsa rahatça benimsenmiş ve tutunmuş (Aksan, 1976: 24) olan *bağımli, bağımsız, bağımsızlık* gibi kelimeler bugün sıkça kullanılmaktadır.

Yukarıdaki açıklamalardan sonra *bağımsız* kelimesinin morfolojik incelemesini bağ+ım+sız (isim kökü + yapım eki + yapım eki) şeklinde yapmak mümkündür. Bu tahlilin *bağım* kısmı; bir çeşit galatimeshurdur (Korkmaz, 2009: 91) ve sözlüklerde madde başı olmasına rağmen tek başına kullanımı yaygın değildir.

Becerik (>Becerikli): *Becerikli* kelimesinde *becer-* fiili ve +II isimden isim yapım ekinin varlığı hemen fark edilmektedir. Bu *becer-* fiilinden türemiş olan *becerik* isim gövdesinin aydınlatılması gerekmektedir.

Becerikli, beceriksiz gibi kelimeler, Türkçeleştirme çalışmalarında türetilen değil de canlandırılan, yaygınlaştırılan kelimelerdendir. Kâmûs-ı Türkî'de *becer-* fiili ve bu fiilden türetilmiş *becerik, becerikli, beceriksiz* gibi kelimeler görülmektedir. İnceleme konusu olan *becerik* gövdesi KT'de "hüsn-i tesviye, muvaffakiyet, kâr-güzârlık" olarak tanımlanmıştır (Şemsettin Sami, 2015: 220). Kelime, 1934'te "cerbeze, dirayet, ehliyet, hüner, meleke, muvaffakiyet, rüşuh" gibi kelimelere karşılık olarak da önerilmiş (TDTC, 1934b: 901); 1935'te ise "maharet" kelimesine karşılık olmuştur (TDK, 1935a: 45).

TDK Türkçe Sözlük'ün ilk baskısında "elinden iş gelme, becerme" olarak tanımlanan (TDK, 1945: 66) *becerik* kelimesi, ikinci (TDK, 1955, s. 92) ve üçüncü baskılarda da (TDK, 1959: 98) değişmeden yer almıştır. KT, LO, TD, TOCK, OTCK gibi eserlerde ve TDK Türkçe Sözlük'ün ilk üç baskısında bugün kullanılan *beceri* ismi yoktur. Türkçe Sözlük'ün dördüncü baskısında *becerik* kelimesine *beceri* kelimesi de eklenmiş (TDK, 1966: 91); beşinci baskıdan itibaren (TDK, 1969: 92) sadece *beceri* kelimesi kalmış; *becerik*, sözlükten çıkarılmıştır. Dil Derneğinin ve Ali Püsküllüoğlu'nun sözlüklerinde de *becerik* maddesi yoktur. ÖTS'de madde başı yapılan *becerik; beceri* kelimesine yönlendirilmiştir (ÖTS, 2007: 518). Mehmet Doğan'da *becerik* maddesi vardır ve "iş yapabilme, kolayını bulup işini yoluna koyma" olarak tanımlanmıştır (Doğan, 2011: 167). TUD'da "becerik" için kayıt yoktur.

Açıklamalardan da anlaşılacağı üzere günümüzdeki *beceri* kelimesine yüklenen anlam, önceden *becerik* kelimesi ile karşılanmaktadır. *Beceri* kelimesi, "becerik" in önüne geçmiştir. *Becerik*, bugün *becerikli, beceriksiz* gibi kelimeler içinde gövde olarak varlığını sürdürmektedir. Kelimenin morfolojik yapısı *becer-ik+li* şeklindedir. *Becer-* fiilinden -Ik ekiyle *becerik* ismi yapılmış, bu isimden de +II ekiyle *becerikli* kelimesi türetilmiştir. Burada bir noktayı daha vurgulamak gerekmektedir. Günümüzdeki *beceri* kelimesi, "becerik" veya "becerikli" kelimelerinin gövdesi değildir. Yani "becerik" kelimesini "becer-i+k" şeklinde tahlil etmek ve "beceri

isminden *becerik* kelimesinin türetildiğini” düşünmek yanlış olacaktır. Yukarıda da gösterildiği üzere günümüzdeki *beceri* kelimesi, *becerik* kelimesinden çok sonra türetilmiştir. Bu iki kelime, *becer-* fiilinden farklı eklerle türetilmiş iki ayrı kelimedir; “beceri” tutunmuş; “becerik” unutulmuştur. *Dolaş-*, *uyan-*, *tıkan-* fiillerinden *-ık* ekiyle *dolaşık*, *uyanık*, *tıkanık* isimlerinin türetilmesi ile *becer-* fiilinden *-ık* ekiyle *becerik* isminin türetilmesi aynıdır. Yani *becerik* kelimesinde *-I* ve *-k* ekleri değil *-ık* eki vardır.

Büyül-(>Büyült-): *Büyülmek* kelimesi için TDK Türkçe Sözlük’ün son baskısında “1. Bir şeyi büyük duruma getirmek, büyütmek. 2. Resim, harita vb.nin daha büyük örneğini yapmak. 3. Abartmak” anlamları verilmiştir (TDK, 2011: 429). *Büyütmek* ve *büyülmek* kelimeleri için sözlüklerde birbirine yakın anlamlar verilmiştir. *Büyüteç* ve *büyülteç* örneklerinde olduğu gibi bu fiillerden aynı ekle türetilen ancak farklı alanlarda kullanılan terimler de vardır. *Büyülmek* kelimesi, ilk bakışta “sorunsuz” gibi görünmektedir ancak *büyü-* fiil kökü, *-t* de çatı eki olduğuna göre *büyül-* gövdesinin anlam ve yapı bakımından açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

KT’de *büyüt-*, *küçül-*, *küçült-* kelimeleri geçmektedir ancak *büyülmek* şeklinde bir kelime yoktur (Şemsettin Sami, 2015: 263, 921). 1934’teki Tarama Dergisi’nde *mübalağa etmek* kelimesi için *büyülmek* kelimesinin önerildiği görülmüştür. Aynı eserde *büyütmek* kelimesi; *izam etmek*, *tazim etmek*, *terfi etmek* gibi kelimeler için kullanılmıştır (TDTC, 1934b: 934). Ancak 1935’te hem *mübalağa etmek* hem de *izam etmek* için *büyütmek* kelimesinin kullanılması kararlaştırılmış; *büyülmek* kelimesine yer verilmemiştir (TDK, 1935a: 66). TDK Türkçe Sözlük’ün ilk baskısında ise hem *büyülmek* hem de *büyütmek* madde başı olmuştur (TDK, 1945: 95-96). Bu durum, sonraki baskılarda da devam etmiştir.

Büyüt- fiilinde *büyü-* fiil kökü; *-t* de çatı ekidir. *Büyült-* fiilinde de *büyü-* kök; *-t* çatı ekidir. Şu durumda *büyü-* fiilinden *-I* yapım ekiyle türetilmiş bir fiil gövdesinin olması gerekir ki bu *büyül-* gövdesinden *büyült-* fiili türetilibilsin. TDK’nin Türkçe sözlüklerinin hiçbirinde ve çalışma için incelenen diğer Türkçe sözlüklerde *büyül-* şeklinde bir fiil yoktur. *Büyült-* fiilindeki *-t* çatı eki, öncesindeki *-I* ekini bir çatı eki olarak düşünmeye engeldir çünkü buradaki *-I* eki, edilgenlik eki olsaydı kendisinden sonra ayrı bir çatı eki gelmezdi. Edilgen çatıdan sonra başka bir çatı eki gelemez (Üstünova, 2016: 28). Türkiye Türkçesi gramerlerinde edilgenlik eki olmayan ama fiilden fiil türeten bir *-I* eki de sıralanmamıştır.

Şu durumda *büyül-* yapısı hem şekil hem de anlam bakımından kapalıdır. Ergin (2009: 181) *alçal-*, *küçül-*, *eksil-* gibi kelimelerin *açlak*, *küçük*, *eksik* isimlerinden *+I* yapım eki ve */k/* düşmesi ile mi yoksa *alça-*, *küçü-*, *eksi-* gibi unutulmuş fiillerden *-I* yapım ekiyle mi türediğinin belli olmadığını söylemektedir. Ergin *büyü-l-* olarak gösterdiği fiilin de *büyük* isminden mi yoksa *büyü-* fiilinden mi türediğinin belli olmadığını söylemekle birlikte sonraki sayfalarda *-I* edilgenlik ekini işlediği bölümde *büyü-l-* kelimesini vermiş ve kelimeye isimden fiil yapma eki olduğunu belirtmiştir (Ergin, 2009: 207). Yani Ergin’e göre “büyük” isminden *+I* ekiyle türetilmiş olan *büyül-* şeklinde bir fiil vardır. *Büyült-* fiilinin *büyüt-* fiilinden daha dar bir alana sahip olduğunu düşünen Tietze’ye göre (2002: 383), *büyüt-* fiili, *küçült-* fiilinin etkisiyle genişlemiş ve *büyült-* olmuştur.

Ergin'in düşüncesinden hareket edilirse *büyült-* fiilinin yapısı, "büyü-k+l-t" şeklindedir. *Büyü-* fiilinden -k ile *büyük* ismi yapılmış; bu isimden -l ekiyle *büyül-* fiili türetilmiş (bu sırada /k/ düşmüş); *büyül-* fiilinden de *büyült-* fiili yapılmıştır. Tietze'nin görüşünden hareket edildiğinde kelimenin morfolojik yapısı *büyü-l-t-* şeklinde olacaktır. Buradaki -l eki, *küçült-* kelimesindeki yapım ekidir ancak *büyült-* kelimesi içinde "bulaşma ses" niteliğindedir. Karaağaç (2010: 68), günümüz *küçük*⁶ (<*kiçi*) kelimesindeki /k/ sesinin *büyük* kelimesinden bulaştığını söyleyerek iki kelime arasındaki başka bir bulaşmayı göstermiştir.

Büyü- fiili zaten varken *büyük* isminden -l eki ile *büyül-* şeklinde yeni bir fiile ihtiyaç duyulduysa bu yeni fiilin *büyü-* kelimesinden farklı bir anlamda kullanılması, tanıklanması beklenir. Ancak Ergin'in var kabul ettiği *büyül-* fiili, şu ana kadar (*büyü-* ile aynı veya farklı anlamda) tanıklanmamıştır. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda Tietze'nin görüşünün öne çıktığı söylenebilir. Yine de bu konu hakkında kesin bir şey söylemek için daha kapsamlı bir araştırma yapmak gerekmektedir.

Çizel- (>çizelge): *Çizelge* kelimesi, TOCK'da *liste*, *çetvel* kelimelerine karşılık olarak kullanılmıştır (TDK, 1935a: 79). Öncesinde *liste* için *sayalğı* (TDTC, 1394: 468); *çetvel* içinse *andal*, *ark*, *saykal*, *çizildek*, *çizgilik* vb. gibi birçok kelime önerilmiştir (TDTC, 1394: 172). *Çizelge*, TDK'nin Türkçe sözlüklerinde herhangi bir değişikliğe uğramadan yer almış ve dile yerleşmiştir. Kelime türetilirken *çiz-* fiilinden hareket edildiği açıktır. Korkmaz'a göre (2009: 79) *çizelge*, *genelge*, *imge* gibi kelimelerde fiilden isim yapım eki -gA bulunmaktadır ancak bu kelimelerde söz konusu ekin özelliği ve hangi tür fiillere getirildiğinin göz önünde bulundurulmadığı için yanlış kuruluşlar ortaya çıkmıştır. Banguoğlu (1998: 238) *çizelge*, *imge*, *genelge* gibi kelimeleri "uydurma isim tabanına -ga eki getirilmesiyle oluşmuş" birer kelime olarak nitelendirmektedir. Şu durumda *çiz-*, fiil kökü; -gA da yapım ekidir. Türkçenin türetme sistemi dikkate alındığında *çizel* şeklinde bir taban olması gerekir. Banguoğlu'na göre *çizel*, "uydurma isim tabanı"dır ancak burada *çizel* isim gövdesinden ziyade *çökelmek*, *çögelge* (TDTC, 1934b: 962) gibi kelimelere analogi yoluyla *çizel-* şeklinde bir fiil gövdesi tasalarlandığı da düşünülebilir. Peki *çizel* gövdesinin bir anlamı var mıdır? TDK'nin Türkçe sözlüklerinin hiçbir baskısında isim veya fiil olarak *çizel* kelimesi yoktur. Dil Derneği Türkçe Sözlük'te, ÖTS'de, Püsküllüoğlu'nun ve Doğan'ın sözlüğünde de *çizel* şeklinde bir madde başı yoktur. Yöntembilim Terimleri Sözlüğü'nde geometri terimi olarak kullanılan bir *çizel* kelimesi vardır ve bu madde için "Biçimlere ya da biçimsel özellik ve bağıntılara ilişkin." tanımı verilmiştir (Sencer, 1981). Söz konusu terimin *çizelge* kelimesinden daha yeni olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu terimin "çizelge"den bağımsız olarak yine *çiz-* fiilinden türetildiğini söylemek mümkündür.

⁶ Bilindiği üzere Türkiye Türkçesindeki *küçük* kelimesinin eski şekli *kiçig'*dir. Yine bilindiği üzere Eski Türkçe kelime sonundaki /g/'ler Batı Türkçesinde düşmüştür. Nitekim *kiçig* kelimesinde de aynı düşme meydana gelmiş ve bu kelime *kiçi*, *keçi* olarak kullanılmıştır (Sertkaya, 2011). Kelimenin yeniden *küçük* olması konusunda araştırmacıların görüşleri farklıdır. Karaağaç'ın (2010: 68) görüşü yukarıda belirtilmişti. Sertkaya (2011) ise günümüzdeki *küçük* kelimesinin *kiçi*'ye değil yine *büyük* kelimesinin etkisi ile Farsça *küçük* kelimesine dayandığı görüşündedir.

Çizel, günümüzde bir tarım makinesini adlandırmak için de (çizel pulluk) kullanılmaktadır. TUD'da bulunan 8 kaydın tamamı bu tarım makinesiyle ilgilidir. "Çizel pulluk"taki "çizel" in ilk bakışta *çiz-* fiilinden türetildiği düşünülebilir. Ancak Boydaş'a göre (Kişisel Yazışma, 2018) bu terim, söz konusu makinenin İngilizcesi olan "chisel plow" a dayanmaktadır⁷. Sonuç olarak "çizel pulluk" taki "çizel" ile 1935'te türetilen "çizelge" kelimesindeki "çizel" arasında bir ilişki yoktur. Türkçe *çiz-* fiilindeki ses ve anlam benzerliği, "chisel" in Türkçeye "çizel" olarak aktarılmasını ve yerleşmesini sağlamıştır.

Yanlıı türetilmiş de olsa *çizelge* kelimesi, günümüz Türkiye Türkçesine yerleşmiş durumdadır. Bu kelimenin morfolojik tahlili *çiz-el-ge* (fiil kökü, yapım eki, yapım eki) şeklindedir. Tabii burada Türkçede fiilden fiil yapan bir –Al eki olmadığını (Korkmaz, 2009: 123-136; Ergin, 2009: 200-216), sistem dışına çıkılarak *çizel-* gövdesinin oluşturulduğunu belirtmek gerekir. *Çizel* gövdesi isim veya fiil olarak Türkçe sözlüklerde hiçbir şekilde yer almayan –yukarıda belirtilen yeni terimler hariç-kullanılmayan, işlek olmayan bir gövdedir. Türkçeleştirme çalışmalarının sistem dışına çıkılmış örneklerinden biridir. Hatipoğlu (1981: 85), *çizelge*, *genelge* gibi kelimelerde fiilden isim yapan ve birleşik bir ek olan –alga (-elge) eki bulunduğunu belirtmiş ve bu kelimeleri *çiz-el-ge*, *gen-el-ge* şeklinde incelemiştir.

Çözel- (>çözelti): TDK Türkçe Sözlük'ün ilk beş baskısında *çözelti* kelimesi yoktur. Bu kelime, TDK Türkçe Sözlük'e 6. baskıda kimya terimi olarak girmiş ve "Çözülme sonucu ortaya çıkan madde" olarak tanımlanmıştır (TDK, 1974: 193). Bayar'a göre (2006: 79) bu kelime, Arapça "mahlûl" kelimesinin karşılığı olarak kullanılmıştır. *Mahlûl* için 1934'te "çözölmüş, dağılmış, erimmiş" (TDTC, 1394a: 477), 1935'te ise "erimmiş, eril" kelimeleri önerilmiştir (TDK, 1935b: 183). Bunun yanında *mahlul* kelimesi, ilk baskı dâhil TDK'nin sözlüklerinde madde başı olarak yer almış ve terim anlamı, "eriyik" kelimesi ile açıklanmıştır.

Şu durumda *çözelti* kelimesinin kökü *çöz-* fiilidir. Türkçede hem +tI hem de –tI eki vardır. +tI ekinin yansıma sözcüklere eklenme özelliği, –tI ekinin ise "fiilin gösterdiği işin sonucu ve ürünü olan adlar türetme" (Korkmaz, 2009: 102) işlevi dikkate alındığında *çözelti* kelimesinde –tI ekinin bulunduğunu söylemek mümkündür. O hâlde *çöz-* fiilinden türemiş bir *çöz-el-* fiil gövdesinin bulunması gerekir ki bu fiilden *çözelti* ismi türetilibilsin. TDK'nin Türkçe sözlüklerinin hiçbir baskısında, Dil Derneğinin sözlüğünde, Püsküllüoğlu'nun sözlüğünde isim veya fiil olarak *çöz-el-* maddesi yoktur. Doğan (2011: 330), *çöz-el* kelimesini "uydurma sıfat" notuyla madde başı almış "tahlilî" kelimesiyle tanımlamıştır. ÖTS'de (Çağbayır, 2007: 1052) de *çöz-el-* fiili, Derleme Sözlüğü'nden (TDK, 1993: 1299) alıntı yapılarak "azalmak" anlamıyla madde başı olmuştur. TUD'da isim veya fiil olarak "çöz-el" e ilişkin bir kayıt yoktur.

Çözelti kelimesini, *çökeltmek* fiili ve *çökelti* ismi ile ilişkilendirmek de mümkündür. İlk baskı dâhil olmak üzere TDK'nin Türkçe sözlüklerinin tamamında kimya terimi olarak "çökeltmek" fiili yer almıştır. Zülfikar (2011: 55) *çökeltmek* fiilini,

⁷ Bu bilgiler, araştırmacının Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Makineleri ve Teknolojileri Mühendisliği Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Mustafa Gökâl Boydaş ile e-posta aracılığıyla yazışmasından elde edilmiştir (29 Haziran 2018, mboydas@atauni.edu.tr).

isimden fiil yapan –Al ekiyle kurulan ama fazla ilgi görmeyen kelime olarak nitelendirir. *Çökelti* ise Zülfikar’a göre yayılmış bir terimdir. Yine TDK Türkçe Sözlük’ün ilk üç baskısında (TDK 1945, TDK 1955, TDK 1959) “çökelti” kelimesi yoktur. 1966’daki 4. baskıda ise “çökelti” kelimesi sözlüğe girmiş ve “çökel, çökelek” olarak tanımlanmıştır. Aynı baskıda “çökelek” maddesinin 2. anlamı için kimya terimi olarak “çökel” verilmiştir (TDK, 1966: 172). *Çözelti* kelimesinin 1974’teki 5. baskıda sözlüğe girdiği, önceki baskılarda olmadığı yukarıda belirtilmişti. 1974’teki “çözelti”nin 1966’daki “çökelti”ye örnekseme yoluyla türetiltiğini söylemek mümkündür.

Sonuç olarak *çözelti* kelimesi için çö-z-el-ti (fiil kökü, yapım eki, yapım eki) şeklinde bir morfolojik tahlil yapmak mümkündür. *Çöz-* fiilinden türetilen *çözel* gövdesi, şekil ve anlam yönüyle kapalılık arz etmektedir ve bu kapalılık, tarihsel bir süreçten değil sistem dışına çıkılarak türetilmekten kaynaklanmaktadır.

Dayanık (>Dayanıklı): Yapı bakımından *becerikli* kelimesine benzemektedir. Kelimedeki *daya-* fiil kökü, *dayan-* fiil gövdesi ve +II isimden isim yapım eki hemen fark edilmektedir. Şu durumda *dayan-* fiil gövdesinden yapılmış *dayanık* isim gövdesi açıklanmalıdır.

Lehçe-i Osmanî’de (LO) ve Kâmûs-ı Türkî’de *dayanık* kelimesinin madde başı olduğu görülmektedir. LO’da “tahammül, devam-ı ömr, tâb” kelimeriyle açıklanan (Ahmet Vefik Paşa, 2000: 111) *dayanık*, KT’de “bekâ, devam, ömür, metânet, sebat, karşı durma” olarak tanımlanmıştır (Şemsettin Sami, 2015: 681). Türkçeleştirme çalışmaları sırasında da kelimeden yararlanılmış ve *dayanık* kelimesi, “tahammül, havsala, mukavemet” kelimelerine karşılık olarak belirlenmiştir (TDK, 1935a: 86). *Dayanık*, TDK Türkçe Sözlük’ün ilk baskısından (1945: 139) beşinci baskısına kadar “bozulmadan ezilmeden tutunma, varlığını sağlama gücü, sağlam, metanet, mukavemet, tahammül” ve “dayanmış bulunan” olmak üzere iki anlamla yer almıştır. Beşinci (1969) ve altıncı (1974) baskılarda sadece “dayanmış bulunan” anlamı verilen *dayanık*, sonraki baskılarda sözlükten çıkarılmıştır. Dil Derneğinin ve Püsküllüoğlu’nun sözlüklerinde de madde başı olarak *dayanık* yoktur. Doğan (2011: 351) ve ÖTS’de (Çağbayır, 2007: 1118) madde başı olarak görülmektedir ve TDK’nin önceki sözlüklerindeki gibi anlamlandırılmıştır. TUD’da “dayanık” kelimesinin geçtiği herhangi bir kayıt yoktur.

Dayanıklı kelimesinin morfolojik yapısı, *daya-n-ık+lı* şeklindedir. Bu tahlildeki “dayanık” gövdesi, “varlığını sürdürme gücü, mukavemet, tahammül” anlamında bir kelimedir ancak bugün tek başına kullanımı yaygın değildir.

Denet (>Denetleme, denetim): Bu kelimedeki kapalılığı daha net olarak ortaya koyabilmek için konuya bir soru ile başlamak yararlı olacaktır: *Denetim, denetleme, denetçi, denetici* gibi kelimelerdeki *denet* gövdesi, isim gövdesi midir fiil gövdesi midir? *Denetle-*, *denetçi* kelimeleri dikkate alınırsa *denet*, isim gövdesi olmalı çünkü +IA ve +CI ekleri, isimlere eklenen yapım ekleridir. *Denetim, denetici* kelimeleri dikkate alınırsa *denet*, fiil gövdesi olmalı çünkü –(I)m ve –IcI ekleri, fiilden isim yapım ekleridir. Türkçeleştirme dönemindeki bazı yanlış ek kullanımları düşünüldüğünde akla gelecek ilk tahminler şunlar olabilir: Ya *denet-* fiil gövdesidir ve *denetle-*, *denetçi* kelimelerinde yanlış ek kullanımı olmuş, isme eklenmesi gereken ek fiile eklenmiştir

ya da *denet* isim gövdesidir ve *denetim*, *denetici* kelimelerinde yanlış ek kullanımı olmuş ve fiile eklenmesi gereken isimler isme eklenmiştir. İlk bakışta uzak bir ihtimal gibi görünse de iki ayrı gövde de mümkündür: *Denet* isim gövdesinden *denetle-*, *denetçi* kelimeleri; *denet-* fiil gövdesinden ise *denetim*, *denetici* kelimeleri türetilmiş olabilir.

Denemek fiili, eski bir fiildir ve “tecrübe ve imtihan etmek” anlamına gelmektedir (Toparlı vd., 2007: 59). Bu fiil, 1934’te TD’de “imtihan etmek, intizar etmek, prova etmek, tecrübe etmek, istinas etmek” yapılarına; “denet” ismi ise “manzara” kelimesine karşılık olarak önerilmiştir (TDTC, 1934b: 972). Yine TD’de aynı sayfada “denetmek” fiili yer almakta ve bu fiil “tarassut etmek” yapısına karşılık olarak önerilmektedir. “Tarassut”; *gözleme*, *bekleme*, *dikkatle bakma* anlamında (Devellioğlu, 2011: 1205) bir sözcüktür. Nitekim yine TD’de “tarassut etmek” için *denetlemek*, *denitmek*, *denezlemek*, *gözlemek* vb. gibi birçok karşılık önerilmiştir (TDTC, 1934a: 747). 1935’teki TOCK’de *denemek* fiili varlığını devam ettiren (TDK, 1935a: 89) *denetmek*, *denetlemek* fiilleri ve *denet* ismi çıkarılmış, “tarassut etmek” için sadece “gözlemek, göymek” kelimelerine (TDK, 1935b: 314); daha önceden “denet” kelimesi ile karşılanan “manzara” içinse “görey, görünüm, görü” kelimelerine yer verilmiştir (TDK, 1935b: 188).

TDK Türkçe Sözlük’ün ilk baskısında madde başı olarak “denet, denetim, denetçi” gibi isimler ve “denetle-” fiili yoktur. *Dene-*, *denet-* fiilleri madde başı olmuştur ancak *denet-* fiili 1934’teki gibi “tarassut etmek” için değil “denemek işini yaptırmak” anlamında yani *dene-* fiilinin ettirgeni olarak (tecrübe ettirmek) yer almıştır (TDK, 1945: 144). Oysa 1934’te *dene-* fiili “tecrübe etmek”; *denet-* fiili “tasarrut etmek” için kullanılmıştır. Yani 1934’teki *denet-* fiilinde -t’nin ettirgenlik işlevi yoktur.

TDK Türkçe Sözlük’ün ikinci baskısında “denet” ismi “denetlemek işi, kontrol” anlamında madde başı olmuş; *denet-* fiili de 1945’teki anlamıyla varlığını devam ettirmiştir. “Denetçi” ismi de “denet işiyle görevli bulunan kimse” anlamında sözlüğe girmiştir. Sözlüğe giren başka bir kelime de *denetle-* fiilidir; daha önce 1934’te de kullanılan *denetle-* kelimesi yeniden sözlüğe eklenmiştir. *Denetim* ismi henüz yoktur (TDK, 1955: 192). *Denetim* kelimesi sözlüğe beşinci baskıda “denetleme işi, murakabe” anlamıyla girmiştir. Aynı baskıda “denet” ismi için “denetlemek işi, kontrol” anlamı devam etmektedir (TDK, 1969: 192).

TDK Türkçe Sözlük’ün son baskısında *denet* ismi için “denetleme işi, teftiş” anlamı (TDK, 2011: 623); *denetim* ismi içinse “denetleme” anlamı verilmiştir (TDK, 2011: 624). Aslında eklerin işlevi dikkate alındığında “iş” kelimesinin “denet”in açıklamasında değil “denetim”in açıklamasında olması gerekirdi. Çalışmada daha önce adı geçen Türkçe sözlüklerde de *denet* ismi madde başı olarak yer almıştır: “denetlemek eylemi” (Püsküllüoğlu, 2012: 547; Dil Derneği, 2018: 395), “denetlemek işi” (Çağbayır, 2007: 1148), -uydurma olduğu notuyla- “denetlemek fiili” (Doğan, 2011: 366). Görüldüğü üzere hem *denet* ismi hem de *denetim* ismi sözlüklerde madde başı olmuştur, her iki kelimenin anlamı da aynıdır. Bunun yanında “denetim”in “denet”e üstünlük sağladığını ve “denet”i “kapalı gövde haline getirdiğini” söylemek mümkündür. Nitekim TUD’da “denet” için sadece bir kayıt varken “denetim” için bu sayı 2.525’tir.

Şimdi yeniden “*Denet* gövdesi, isim gövdesi midir fiil gövdesi midir?” sorusuna dönülebilir. Korkmaz (2009: 89), -(I)m fiilden isim yapım ekiyle türetilmiş kelimeler içinde “denetim” kelimesini de sıralamıştır. Yine Korkmaz (2009: 118) +IA isimden isim yapım ekiyle türetilen ve “Türkçeleştirme gayretlerinin olumlu verileleri” olarak nitelendirdiği örnekler içinde *denetle-* kelimesini sıralamıştır. Yani *denet* gövdesi Korkmaz tarafından bir yerde fiil, bir yerde isim olarak değerlendirilmiştir. Hatipoğlu (1981: 89) isimden +IA ekiyle türetilmiş fiil gövdelerinde *denetle-* fiiline yer vermiştir. Banguoğlu (1998: 214-217), dilin millileşmesi hareketinde isimden fiil yapma eki +IA’dan bir hayli yararlandığını belirtmiş ve örnekler arasında *denetle-* fiilini de göstermiştir.

Bütün bunlardan sonra söz konusu yapılar için şunlar söylenebilir: *denetle-*, *denetçi* kelimeleri; *dene-t+le-* ve *dene-t+çi* olarak incelenebilir. *Dene-* fiilinden –t ile isim gövdesi türetilmiştir. Türetilen bu *denet* gövdesi, sözlüklerde madde başı olarak yer almıştır ama bugün tek başına kullanımı sınırlıdır, zaten bu nedenle “kapalı gövde” olarak nitelendirilip bu çalışmaya konu edilmiştir. *Denet* ismi türetilmiş ve belli bir süre kullanılmışken aynı anlamda *denetim* şeklinde yeni bir türetmeye ihtiyaç duyulması dikkat çekicidir. Bugün “denetici” şeklinde bir kelime olmasaydı, *denetim* kelimesini için “*Denet* isminden aslında fiillere eklenmesi gereken -(I)m ekiyle türetilmiştir.” şeklinde bir açıklama yapılabilirdi ve bir “düzensizlik” örneği olarak sunulabilirdi. Ancak fiillere eklenmesi gereken iki ayrı ekten iki kelime türetilmiş olması, *denetim* ve *denetici* kelimeleri için farklı ihtimalleri de gündeme getirebilir. Benzer sesteki *yönetim* ve *yönetici* kelimelerinden örneksene yoluyla *dene-t-* fiilinden *denetim* (*dene-t-im*) ve *denetici* (*dene-t-ici*) kelimeleri türetilmiş olabilir. Bu kelimelerdeki –t ekinin fiilden fiil yapma eki olduğunu ancak türetme sırasında ettirgenlik işlevinin göz ardı edildiğini belirtmek gerekir. Buradaki “denet-” fiili, aslında “tecrübe ettirmek” değil de “gözlemek” (“tarassut etmek” karşılığı) anlamındadır. Nitekim “gözlemek” anlamında bir *denet-* fiili, 1934’te önerilmişti. Kaldı ki “denetim” kelimesindeki –t ekinin ettirgenlik işlevi olsaydı sözlüklerde “denetleme işi” olarak değil de “denetme işi” şeklinde tanımlanması gerekirdi. Yeni kelimelerin yapılarını tam anlamıyla açıklamanın çok zor olduğu, çalışmanın değişik yerlerinde dile getirilmişti. Bu kelime, söz konusu zorluğu örneklemektedir. Mevcut bulgular doğrultusunda *denet* isim gövdesi ve *denet-* fiil gövdesi olduğu ve iki farklı gövdeden kelimeler türetildiği sonucuna varılmıştır ancak bu maddenin girişinde verilen diğer seçenekler üzerinde de düşünmeye devam etmek gerekmektedir.

Dizel- (>**Dizelge**): *Dizelge*, oldukça yeni bir kelimedir. TDK’nin Türkçe Sözlük’üne ancak 10. baskıda (2005: 545) girmiştir. Püsküllüoğlu’nda (2012: 598) ve Dil Derneğinde (2018: 433) “alt alta yazılmış şeylerin tümü” olarak tanımlanmıştır. Mehmet Doğan’ın sözlüğünde ve ÖTS’de “dizelge” kelimesi yoktur. TUD’da “dizelge” için ilki 1990’da yayımlanmış bir kitaptan olmak üzere sadece üç farklı kayıt listelenmiştir. *Dizelge* kelimesinin “dizel-” gövdesinden türetilmiş olması gerekir ancak sözlüklerde madde başı olan tek *dizel*, yakıt cinsi olan *dizeldir*. Ses ve anlam benzerliği dikkate alındığında *dizelge* kelimesinin “çizelge”ye benzetilerek türetildiği söylenebilir. Morfolojik tahlili *diz-el-ge* (fiil kökü, yapım eki, yapım eki) şeklinde yapılabilecek olan bu kelimedeki eklerin açıklaması, “çizelge” maddesinde yapılmıştır.

Dokunak (>Dokunaklı): KT’de hem *dokunak* hem de *dokunaklı* madde başı olmuştur ve bu iki kelime için “işleme geçme, tesir... Tesirli, işler...” anlamları sıralanmıştır (Şemsettin Sami, 2015: 701). Türkçeleştirme çalışmalarının ilk ürünü olan TD’de *dokunak* kelimesi “hicran, tariz”; *dokunaklı* kelimesi de “dürüş, müessir, tesirli” kelimelerine karşılık olarak önerilmiştir (TDTC, 1934b: 980). 1935 cep kılavuzlarında *dokunak* yer almamış; *dokunaklı* kelimesi, “müessir”e karşılık olarak belirlenmiştir (TDK, 1935a: 98). TDK’nin bütün Türkçe sözlüklerinde, Dil Derneğinin, Püsküllüoğlu’nun incelenen Türkçe sözlüklerinde sadece *dokunaklı* kelimesine rastlanmaktadır; *dokunak*, madde başı olmamıştır. ÖTS’de *dokunak* madde başı olmuş ve “dokunan, etki eden olay veya durum” ifadesiyle tanımlanmıştır (Çağbayır, 2007: 1265). Mehmet Doğan’ın sözlüğünde de “dokunak” maddesi vardır ve “1. Zarar verme, 2. İşleme, tesir etme, geçme, 3. Başa vurma” olarak tanımlanmıştır (Doğan, 2011: 409). TUD’da “dokunak” için terim anlamda kullanılmış bir kayıt vardır. Sonuç olarak *dokunaklı* kelimesi, dokun-ak+lı şeklinde incelenmelidir. *Dokunak* isim gövdesi “tesir, etki” anlamında bir kelimedir ancak bugün tek başına kullanımı yaygın değildir.

Duyar (>Duyarga, duyarlı): *Duyarga* kelimesinde –gA fiilden isim yapım eki; *duyarlı* kelimesinde ise +II isimden isim yapım eki görülmektedir. Bu durumda “denetim, denetle-” örneklerinde olduğu gibi “duyar” gövdesinin aldığı ek ve bu gövdenin isim mi fiil mi olduğu tartışılmalıdır.

Duyarga kelimesi için TDK Türkçe Sözlük’ün son baskısında “Önceden belirlenmiş ışığı veya nesneyi algılayıp gerekli hareketi başlatan aygıt, sensör. Eklem bacaklılarda, başın ön bölümünde bulunan, eklemlerden oluşmuş hareketli duyu alma organı, lamise, anten” anlamları verilmiştir (TDK, 2011: 728). Bu tanımda geçen “lamise” kelimesi için 1934’te “değme, dokunma, elleme, tuyınak” kelimeleri karşılık olarak önerilmiş (TDTC, 1934a: 62); 1935’te ise “dokunam” kelimesi kararlaştırılmıştır (TDK, 1935b: 174). Bugünkü “duyarga, duyarlı” kelimeleriyle ses ve yapı bakımından benzer olan kelimelere bakıldığında “kuvvei samia” (işitme gücü) için önerilen “duyarlık” kelimesi ile karşılaşmaktadır (TDTC, 1934b: 986). *Duyarlık* kelimesi bir yıl sonra 1935’te “hassasiyet” kelimesine karşılık olarak belirlenmiştir (TDK, 1935a: 102). Sonuç olarak 1934’te Tarama Dergisi’nde 1935’te ise cep kılavuzlarında (TOCK, OTCK) “duyar, duyarga, duyarlı” gibi kelimeler yer almamıştır.

Duyar, duyarga kelimeleri ile 1941’de karşılaşmaktadır. Bilim terimlerine karşılık bulma çalışmalarının ürünü olan Türkçe Terimler Cep Kılavuzu’nda (TTCK) biyoloji terimleri *hassas, lamise* ve *hassasiyet* kelimelerine karşılık olarak sırasıyla *duyar, duyarga, duyarlık* kelimeleri verilmiştir (Maarif Vekaleti, 1941: 40-41). TDK Türkçe Sözlük’ün ilk baskısında *duyar* kelimesi yine “hassas”a karşılık olarak ancak bu kez ruh bilimi terimi içinde yer almıştır ve “duygun” ifadesi ile tanımlanmıştır (TDK, 1945: 166). *Duyarga* kelimesi bu ilk baskıda yine biyoloji terimi olarak verilmiş (1945: 166) “Kelebek gibi bazı hayvanlarda bir veya iki çift bulunan, boynuz durumunda organ” olarak tanımlanmıştır. Beşinci baskıya kadar tanımlarda herhangi bir değişiklik olmamıştır. Beşinci baskıda her iki kelime de yine terim olarak verilmiştir ancak “duyar” için verilen “duygun” kelimesine “duygulu” eklenmiş; “duyarga”nın tanımı da aynı anlam çerçevesinde değiştirilmiştir (TDK, 1974: 246).

1983'teki 7. baskıda (s. 338) “duyar” kelimesi terim olarak verilmemiş, sıfat olarak yer almıştır.

Duyar kelimesi Dil Derneğinin (2018: 464), Püsküoğlu'nun (2012: 638), Mehmet Doğan'ın (2011: 431) sözlüklerinde ve ÖTS'de (2007: 1317) TDK sözlüklerindeki benzer anlamlarla madde başı olmuştur. TUD'da “duyar” kelimesi için 1.514 kayıt vardır ancak bunlardan hiçbiri, sözlüklerde madde başı olmuş “duyar” değildir; *duy-* fiilinin çekimli şekilleri veya *-soyadı* olarak özel isimdir. Uzun yıllardır sözlükte yer alan “duyar”ın TUD'da hiç listelenmemesi, kelimenin yaygınlık kazanmadığının göstergesi olarak alınabilir. Nitekim “duyar”ın anlamı olarak verilen “duygulu”nun TUD'daki kayıt sayısı 293, “duyar” tabanından türeyen “duyarlı” ve “duyarsız”ın kayıt sayısı ise 1907 ve 262'dir. Yani aynı anlam alanında olan ve yaygın kullanılan *duygulu*, *duyarlı* kelimeleri, *duyar*'ın önüne geçmiş ve unutturmuştur.

Bu kelimelerin tamamının kökü *duy-* fiilidir; kelimeler, bu fiilin “işitmek” anlamından değil “hissetmek” anlamından türetilmiştir. *Duy-* fiilinin “hissetmek” anlamında kullanılması ve kelime türetilmesi, Dil Devrimi ile başlayan bir durum değildir. Kâmûs-ı Türkî'de “duy-” fiilinin “hissetmek” anlamı ve bu anlamdan türetilmiş “duygu” ismi geçmektedir (Şemsettin Sami, 2015: 708-709). *Duy-* fiili üzerine eklenmiş *-Ar* eki, köken olarak sıfat-fiil ekidir (Korkmaz, 2009: 57) ancak “duyarlı, duyarsız, duyurga” gibi kelimelerin gövdesini türeten *-Ar*, sıfat-fiil eki olmaktan çıkıp kalıcı ad yapmıştır; müstakil yapım eki olmuştur. Devamındaki *+II* ve *+sIz* ekleri zaten isimden isim yapmıştır: *duy-ar+lı*, *duy-ar+sız*. *Duyurga* kelimesinde ise yanlış ek kullanımı vardır. “Duyar” isim gövdesi üzerine *-gA* fiilden isim yapım eki getirilmiştir. Korkmaz'a göre (2009: 79) kelimenin doğru türetilmiş şekli “duyurga” olmalıdır.

Eleş- (>eleştir-, eleştiri): *Tenkid* için 1934'te *ayırma*, *benekleme*, *irdelemek*, *kınamsımak*, *sınamsımak*, *yarmak*, *yirmek* vb. gibi kelimeler önerilmiştir (TDTC, 1934a: 784). 1935'teki OTCK'da herhangi bir kelime önerilmemiş yine “tenkid” kullanılmıştır (TDK, 1935b: 334). İlk baskı TDK Türkçe Sözlük'te *eleştirme*, *eleştirmek*, *eleştirim*, *eleştirimcilik*, *eleştirimsel* gibi kelimeler madde başı olmuştur (TDK, 1945: 181-182). *Eleştiri* kelimesi, ilk baskıda yoktur; diğer kelimeler için bu ilk baskıda verilen anlamlar, günümüzdekiyle benzerdir. *Eleştiri*, 5. baskıda TDK Türkçe Sözlük'e girmiştir (TDK, 1969: 240). Yani *eleştir-* fiili 1945'te, *eleştiri* ismi ise 1969'da sözlüğe girmiştir. Çolpan (1963: 43), *eleştiri* kelimesinin 1956'da Ataç tarafından kullanıldığını tespit etmiştir.

Kâmûs-ı Türkî'de *ele-* fiili için verilen anlamlardan biri de “inceden inceye arayıp tarayarak taharrî ve teftiş etmek”tir (Şemsettin Sami, 2015: 130). Şu durumda söz konusu kelimelerin kökünün *ele-* fiili olduğunu söylemek mümkündür; *-DIr* fiilden fiil yapma eki olduğuna göre *eleştir-* fiilinin *eleş-* şeklindeki bir fiil gövdesinden türemesi gerekir. TDK'nin sözlüklerinde madde başı olarak *eleş-* fiili yer almamıştır. Mehmet Doğan'ın Püsküllüoğlu'nun Dil Derneğinin sözlüklerinde de *eleş-* maddesi

yoktur. ÖTS’de *eleş-* maddesi vardır ancak verilen tanımlar⁸ “tenkit etmek”le ilgili değildir (Çağbayır, 2007: 1419).

Türkiye Türkçesinde fiilden fiil yapan tek *-ş* eki vardır ve bu ek de işteşlik ekidir. Aksan’a göre (1976: 29) işteşlik eki *-ş*, *kariştir-*, *dolaştır-* örneklerinde olduğu gibi kalıplaşmış işteş çatı kurmaktadır ve *eleştir-* fiilinde de aynı ek vardır. Korkmaz (2009: 134), *atıştır-*, *araştır-*, *soruştur-* gibi fiillerdeki işteşlik işlevinin zaman içinde yok olması nedeniyle bu kelimelerde işteşlik eki ile ettirgenlik ekinin birleşmesinden oluşmuş *-(I)ştir* şeklinde bir birleşik ek olduğu görüşündedir. *Eleştir-* fiili, daha türetildiği ilk andan itibaren işteşlik işlevi taşımadığı için bu fiile “işteşlik anlamı zaman içinde kaybolmuş” denilemez ancak Kâmûs-ı Türkî’de *araştır-*, *atıştır-*, *soruştur-* fiilleri işteşlik anlamlarını kaybetmiş olarak yer almaktadır (Şemsettin Sami, 2015: 26, 30, 354). İşteşlik işlevi olmayan *eleştir-* fiilinin türetilmesi, o dönemde yaşayan ve de işteşlik işlevlerini yitirmiş olan *araştır-*, *atıştır-*, *soruştur-* gibi kelimelerine örnekseme olabilir.

Şu durumda *eleştir-* fiilinin morfolojik incelemesi, *ele-ş-tir-* şeklinde de *ele-ştir-* şeklinde de yapılabilir, temelde ikisi de aynıdır.

Okunak (>Okunaklı): *Dokunaklı* ile aynı yapıdadır. LO’da “okunak, okunaklı” maddeleri yoktur. KT’de ise sadece *okunaklı* vardır ve günümüzdeki anlamıyla verilmiştir (Şemsettin Sami, 2015: 170). *Okunak*; “okul, kitap” anlamlarıyla Derleme Sözlüğü’nde yer almaktadır (TDK, 1993: 3276); buradan ÖTS’ye de aktarılmıştır (Çağbayır, 2007: 3602). Çalışma için incelenen Türkçe sözlüklerde de yer almayan *okunak* için TUD’da da herhangi bir kayıt yoktur. Dilin sistemi dikkate alındığında “okunan, okunur” anlamına gelen “okunak” gövdesi olmalı, bu gövdeden de “okunaklı” ismi türetilmelidir. *Okunaklı* kelimesinin yapısı *oku-n-ak+lı* şeklindedir ancak “okunan, okunur” anlamında olması gereken *okunak* gövdesi tek başına kullanılmayan, tanıklanmamış bir yapıdır.

Olum (>Olumlu): *Olumlu* kelimesi, 1942’de *müciibe*, *müspet*, *vücubi* kelimeleri için önerilmiştir (Bayar, 2006: 204). Öncesinde *müspet* için önerilen kelime “irgen”dir (TDK, 1935b: 234). TDK Türkçe Sözlük’ün ilk bakışında da (1945: 449) *olumlu*, *olumsuz*, *olumsuzluk* gibi kelimeler madde başı olarak yer almıştır.

Bu kelimelerdeki +II ve +sLz isimden isim yapım ekleri, ilk bakışta fark edilmektedir; *ol-* fiil kökü ile de ilişki kurmak mümkündür. Şu durumda *ol-* fiilinin isim yapılması gerekir ki bu yeni isim gövdesi üzerine +II ve +sLz isimden isim yapım ekleri eklenebilsin. Türkiye Türkçesinde oldukça işlek olan ve fiilden isim yapan *-(I)m* eki vardır. O hâlde *ol-* fiilinden *-(I)m* eki ile *olum* isim gövdesini türetmek ve bu ismin üzerine +II, +sLz gibi ekleri getirmek, şekil olarak uygundur. Ancak sistem tam olarak çalıştırılıysaydı *olum* gövdesinin de anlamlandırılması gerekirdi. Mesela *biç-* fiili, *biç-im* isim gövdesi ve *biç-im+li* örneğinde *biç-* de, *biçim* de *biçimli* de yapı ve anlam bakımından açıktır. Oysa *olumlu* kelimesindeki *olum* isim gövdesi, yapısı belli olmasına rağmen anlam bakımından kapalıdır. TDK Türkçe Sözlük’ün 11 baskısının hiçbirinde madde başı olarak *olum* kelimesi yoktur. İleride açıklanacağı üzere aynı

⁸ Söz konusu eserde iyi ayrı *eleşmek* maddesi vardır. Birinci madde için “ulaşmak, varmak, yetişmek, tutmak” tanımları verilmiştir. İkinci madde ise “eğleşmek” fiilinin ağızlardaki şeklindedir.

yapıda olan *sorum* kelimesine bu sözlüklerde madde başı olarak yer verilmiştir ama “olum”a yer verilmemiştir. Dil Derneğinin, Mehmet Doğan’ın ve Püsküllüoğlu’nun sözlüklerinde de *olum* maddesi yoktur. Çalışmada incelenen sözlükler arasında “olum”a madde başı olarak yer veren tek sözlük, ÖTS’dir ve “1. Olma eylemi ve durumu. 2. Uygunluk, yerindelik. 3. Katılma, doğrulama, evetleme” şeklinde tanımlanmıştır (Çağbayır, 2007: 3611). ÖTS’de “olum” için verilen anlamlar “olum”u karşılamaktadır ancak bu kelime, yaygınlık kazanmamıştır. TUD’da “olum” kelimesi için 199 kayıt vardır ancak bunların tamamı “oğlum” kelimesinden bozulmadır.

Sonuç olarak kelimelerin morfolojik incelemesi; ol-um+lu, ol-um+suz şeklinde yapılmalıdır. Bu incelemelerdeki *olum* gövdesi, yapı bakımından doğru türetilen ancak anlamlandırılmamış, tutunamamış bir yapıdır ve bu nedenle de “olumlu, olumsuz” kelimeleri içinde “kapalı gövde” olarak yaşamaktadır. Bu kelimelerin türetilmesinde daha önceden dilde var olan *biç-*, *biçim*, *biçimli* (Şemsettin Sami, 2015: 259), *bak-*, *bakım*, *bakımlı* (Şemsettin Sami, 2015: 214) gibi kelimelerin örnek alındığı söylenebilir.

Ötüm (>Ötümlü): Ses bilgisi terimi olan *ötümlü* kelimesi, TDK Türkçe Sözlük’ün ilk üç baskısında yoktur; 4. baskıdan itibaren (TDK, 1966: 576) madde başı olmuştur ve “Ses girişlerini titreştirerek ağızdan çıkan” tanımı verilmiştir. Bugün “yumuşak ünsüz, titreşimli ünsüz” terimleri yanında “ötümlü ünsüz” terimi de dil bilgisi çalışmalarında kullanılmaktadır.

Bu kelimenin yapısı ile yukarıda incelenen *olumlu* kelimesinin yapısı aynıdır. Yine “olumlu” kelimesinde olduğu gibi bu kelimedede de kapalı bir gövde bulunmaktadır. *Öt-* fiilden -(I)m yapım eki ile “ötüm” şeklinde bir isim gövdesinin kullanılması gerekir ki üzerine +II, +sIz eklenebilsin. TDK’nin, Dil Derneği’nin, Püsküllüoğlu’nun ve Doğan’ın sözlüklerinde “ötüm” maddesi yoktur. ÖTS’de ise böyle bir madde vardır ve madde için “1. Ötmek eylemi ve olgusu. 2. {ağız} Ötme zamanı” açıklaması yapılmıştır (Çağbayır, 2007: 3724). TUD’la “ötüm”le ilgili hiçbir kayıt listelenmemektedir. Sonuç olarak kelime, *öt-üm+lü* şeklinde tahlil edilmelidir. *Ötüm*, bugün yaygın olarak kullanılmayan kapalı bir gövdedir.

Sorum (>Sorumlu): 1934’te “mesul” için *soruklu*, *sorulacak*, *sorulur*, *yüklenmiş* kelimeleri; “mesuliyet” içinse *baylav*, *yük* kelimeleri önerilmiştir (TDTC, 1934a: 517). “Mesul” için *sorun*, *yükümlü*; “mesuliyet” için *sorav* kelimelerinin önerildiği 1935’te “sorum” kelimesi, “mesele” kelimesine karşılık olarak kullanılmıştır (TDK, 1935b: 200). Yani bugün “mesele”, “sorun”la; “mesul, mesuliyet” ise “sorum”la bağlantılıdır ama 1935’teki önerilerde tam tersi söz konusudur: 1935’te “mesele”, “sorum”la; “mesul, mesuliyet”, “sorun”la bağlantılıdır.

TDK Türkçe Sözlük’ün ilk baskısında “sorum” maddesi, hem “mesele” hem de “mesuliyet”e karşılık olmaktadır. “Sorumlu” ve “sorun” maddeleri ise “mesul” kelimesine karşılık gelmektedir (TDK, 1945: 531). Türkçe Sözlük’ün 2. baskısında “sorum, sorumlu, sorumluluk” maddeleri, bugünkü anlamları ile kullanılmıştır. Yani daha önceden “sorum” maddesine yüklenen “mesele” anlamı, bu baskıda yoktur. Bu baskıda aynı zamanda “sorun” maddesi de yoktur (TDK, 1955: 667). *Sorum*, 3. baskıda yeniden madde başı olmuş ve “mesele” anlamında kullanılmıştır (TDK, 1959: 697). Yani günümüzdeki anlamlar, 1959’da yerleşiklik kazanmıştır.

Bugün “mesuliyet” için “sorumluluk”, “mesul” için de “sorumlu” kelimesi yerleşmiş durumdadır. “Sorumlu” kelimesi, “mesul” anlamında olduğuna göre “sorum” gövdesinin “mesuliyet” anlamında olması gerekir. Zaten ilk baskıdan itibaren TDK’nin sözlüklerinde “sorum” kelimesi, “mesuliyet” ile açıklanmıştır. Dil Derneğinin, Püsküllüoğlu’nun ve Çağbayır’ın sözlüklerinde de durum aynıdır. Çağbayır, bu maddede *mesuliyet* anlamı için 1935’e gönderme yapmıştır (Çağbayır, 2007: 4300) ancak yukarıda belirtildiği gibi 1935’te “sorum”, “mesuliyet” değil “mesele”dir. Mehmet Doğan’da “sorum” maddesi yoktur.

Kelime türetilirken *sor-* fiilinden -(I)m yapım ekiyle “mesuliyet” anlamında *sorum* kelimesi; bu *sorum* kelimesinden de +II ekiyle “mesul” anlamında “sorumlu” kelimesi türetilmiştir. Ancak “sorumlu” kelimesi üzerine +III eki getirip “sorumluluk” kelimesini türetmek ve bu kelimeye de “mesuliyet” anlamını yüklemek, yine “mesuliyet” anlamındaki “sorum”un önüne geçmiştir. Nitekim TUD’da *sorumluluk* için 2.547 kayıt varken “sorum”un “mesuliyet” anlamında kullanıldığı hiçbir kayıt yoktur.

Uygu (>Uygula-): *Uygulamak* kelimesi bugün genel olarak “tatbik etmek” karşılığında “hayata geçirmek” anlamını taşımaktadır (TDK, 2011: 2427). “Tatbik etmek” için 1934’te *barlamak, denestirmek, kapaklamak, ödemek, uydurmak, yakıştırmak, yürütmek* gibi karşılıklar önerilmiştir (TDTC, 1934a: 752). OTCK’de ise *tatbik etmek* için *uygulamak, taptamak, yürütmek* karşılıkları bulunmaktadır (TDK, 1935b: 316). Bu yıllarda henüz *uygulama* kelimesi yoktur. Sonraki yıllarda TTCK’de “uygulama” kelimesi, matematik ve fizik terimi olarak “tatbik, tatbikat” kelimelerine karşılık olarak tespit edilmiştir (Maarif Vekaleti, 1941: 147). TDK Türkçe Sözlük’ün ilk baskısında da *uygulama* kelimesi, günümüzdeki anlamıyla madde başı olarak yer almıştır (TDK, 1945: 602).

Kelimenin kökü *uy-* fiildir. *Tatbik* kelimesi, Türkçeye “tıpkı” şeklinde yerleşmiş olan *tubk* kelimesine (Devellioğlu, 2011: 1212) dayanmaktadır. “Tatbik”in çoğulu olan “tatbikat”ı da “aynılık, uygunluk”la ilişkilendirmek mümkündür. “Yangın tatbikatı, deprem tatbikatı, savaş tatbikatı” vb. tatbikatlarda gerçeğe uyan, gerçeğin aynısı olan canlandırma yapıları. Kâmûs-ı Türki’de “tatbik” için “uydurma, benzetme, karşılaştırma, bir kaide veya kanunu icra etme” gibi anlamlar verilmiştir (Şemsettin Sami, 2015: 324). *Tatbik* kelimesine karşılık aranırken *uy-* fiilinden hareket edilmesinin nedeni bunlar olabilir. *Uy-* fiili, -gU ile isim yapılmış devamında da +IA isimden fiil yapım ekiyle *uygula-* fiili türetilmiştir. *Uygu* isim gövdesi, TDK Türkçe Sözlük’ün ilk baskısında felsefe terimi olarak “iki şey arasındaki uygunluk ilkesi” anlamıyla ve “tekabül” karşılığında kullanılmıştır (TDK, 1945: 602). Bu durum 7. baskıya (TDK, 1983) kadar devam etmiştir; 7. baskı ve sonrasında “uygu” kelimesi yoktur. ÖTS’de de “uygu” kelimesi “1. Birbirine uyan iki şey arasındaki ilgi. 2. İki şey arasındaki uygunluk, uyum” anlamlarıyla madde başı olmuştur, ilk anlam felsefe terimidir (Çağbayır, 2007: 5010). Doğan’da *uygu* madde başıdır ve “1. Çeşitli şeyler arasındaki uygunluk bağı, tekabül. 2. Ahenk, akord” anlamları verilmiştir, kelimenin ikinci anlamı müzik terimidir (Doğan, 2011: 1749). Dil Derneğinin sözlüğünde de felsefe ve müzik terimi anlamları (Dil Derneği, 2018: 1650); Püsküllüoğlu’nda ise felsefe terimi olarak (Püsküllüoğlu, 2012: 1931) yer almıştır.

Görüleceği üzere *uygu* kelimesi için sözlüklerde verilen anlamlar “uyma, uygun olma” ile ilgilidir. *Uygulama* kelimesi, “uymak” anlam alanından ziyade “hayata geçirme, icra etme, yapma, gerçekleştirme” kelimelerinin anlam alanına girdiği için sözlüklerde “uyma, uygun olma” şeklinde tanımlanan “uygu” ile “hayata geçirme, icra etme, yapma, gerçekleştirme” anlamları arasında ilk bakışta bir ilişki kurmak zor olmaktadır. Ancak yukarıda açıklandığı üzere bu ilişki “tıbk (tıpkı), tatbik, tatbikat” kelimelerine dayanmaktadır. Yani “uygulama” kelimesindeki “uygu” gövdesi, şekil bakımından değil anlam bakımından kapalılık arz etmektedir.

Yöner (>Yönerge): *Talimat* kelimesi için 1934’te *bellenti, söylev* kelimeleri önerilmiş (TDTC, 1934a: 742); 1935’te *astüçük, yönerge* kelimeleri kararlaştırılmıştır (TDK, 1935b: 312). *Yönerge*, sonraki sözlüklerde de “talimat, direktif”i karşılamak için kullanılmış ve tutunmuştur. Kelimenin kökü *yön* ismi olmalıdır. Kelimenin sonundaki –gA eki, işlek bir fiilden isim yapım ekidir. Şu durumda *yön* isminden türemiş olan *yöner-* şeklinde bir fiil gövdesinin olması beklenir. Nitekim *yönerge* ile aynı dönemde “teklif” karşılığı türetilen *önerge* (TDK, 1935: 223) kelimesine bakıldığında *ön, öner-, önerge* kelimelerinin üçünün de tek başına kullanıldığını görmek mümkündür. Aksan (1976: 56), “yöner-” fiilinin “yapılacak iş, tutulacak yol konusunda buyruk vermek” anlamında olduğunu söylemiştir ancak Türkçeleştirme ile ilgili kılavuzlarda *yöner-* şeklinde müstakil bir fiil hiç önerilmemiştir; benzer anlamda *yönet-* fiili vardır (TDK, 1935a: 332). Çalışmada incelenen sözlükler içinde de sadece ÖTS’de madde başı olarak *yöner-* fiiline yer verilmiştir; diğer sözlüklerde *yöner-* maddesi yoktur. TUD’da da *yöner-* fiilinin çekimlenme veya fiilimsi eki olarak kullanıma çıktığına ilişkin bir örnek yoktur.

Bütün bu açıklamalardan sonra *yönerge* kelimesi, yön+er-ge şeklinde incelenebilir. Bu tahlildeki *yöner-* gövdesi, tek başına kullanımı ve geçmişi olmayan bir yapıdır.

Yüküm (>Yükümlü): 1935’te “mecburiyet, mükellefiyet” kelimeleri için *yüküm*; “mükellef, mesul” kelimeleri için *yükümlü*; “gayrimükellef” içinse *yükümsüz* önerilmiştir (TDK, 1935a: 335) ancak TDK Türkçe Sözlük’ün ilk baskısında madde başı olarak sadece *yüküm* bulunmaktadır; *yükümlü, yükümsüz, yükümlülük* gibi kelimeler ilk baskıda yoktur (TDK, 1945: 651). *Yükümlü*, “yükümü olan, mükellef” anlamıyla 4. baskıda (TDK, 1966: 795); *yükümlülük*, “yükümlü olma hali” anlamıyla 5. baskıda (TDK, 1969: 816) sözlüğe girmiştir. *Yükümsüz* kelimesi incelenen sözlükler içinde sadece Dil Derneğinin sözlüğünde madde başı olmuştur (Dil Derneği, 2018: 1783).

Bugün “mükellefiyet” için “yükümlülük”, “mükellef” için de “yükümlü” kelimesi kullanılmaktadır. *Yükümlü*, “mükellef” anlamında olduğuna göre +II ekinden önceki “yüküm” gövdesinin “mükellefiyet” anlamında olması gerekir. Nitekim ilk baskıdan itibaren TDK’nin sözlüklerinde ve incelenen birçok sözlükte “yüküm” kelimesi, “mükellefiyet” ile açıklanmıştır. Kelimenin kökü *yük* ismi olduğuna göre *yüküm* kelimesinde isimden isim yapım ekinin olması gerekir. Fiilden isim yapan –(I)m ekinin Türkçeleştirme çalışmalarında yanlış olarak bazı isimlere de eklendiği (Korkmaz, 2009: 91) düşünüldüğünde *yüküm* kelimesindeki –üm ekini fiile eklenmesi gerekirken isme eklenmiş yapım eki olarak kabul etmek gerekir. Sonuçta *yük* isminden

–(I)m yapım ekiyle “mükellefiyet” anlamında *yüküm* kelimesi; bu *yüküm* kelimesinden de +II ekiyle “mükellef” anlamında “yükümlü” kelimesi türetilmiştir. *Yükümlü* kelimesi üzerine +III eki getirilip “yükümlülük” kelimesini türetmek ve bu kelimeyi de “mükellefiyet” anlamında kullanmak, aynı anlamdaki “yüküm”ün önüne geçmiştir. Nitekim TUD’da *yükümlülük* için 332 kayıt varken “yüküm”ün “mesuliyet” anlamında kullanıldığı kayıt sayısı 4’tür.

Sonuç olarak *yükümlü* kelimesinin morfolojik yapısı, yük+üm+lü’dür. Buradaki ilk yapım eki, aslında fiillere eklenmesi gereken –(I)m ekidir. Bu ekle oluşan *yüküm* gövdesi, sözlüklerde “mükellefiyet” anlamı ile madde başı olmuştur ancak bu gövde, aynı anlamdaki “yükümlülük” kelimesinin etkisi ile az kullanılır konuma düşmüştür. Bugün “mükellefiyet” anlamını karşılamak için “yüküm”den çok “yükümlülük” kullanılmaktadır.

Zorun (>Zorunlu): Bu kelime, Türkçeleştirme çalışmalarının en çok eleştirilen kelimelerindendir. Diğer kelimelerdeki eleştiriler “yanlış ek, işlek olmayan ek, işlevine uygun olmayan ek” vb. üzerinedir. *Zorunlu* kelimesi, bunlara ek olarak Farsça *zor* kökünden türetilmiş olması nedeniyle de eleştirilmiştir (Timurtaş, 1980: 286). 1934’te “cebir, kuvvet, müşkil, mecburiyet” gibi kelimeler için “zor” kelimesi; “cebre, mecburen, mütegalibane” kelimeleri için de “zorla” kelimesi karşılık olarak önerilmiştir (TDTC, 1934b: 1309). 1935’teki cep kılavuzunda hem “zorla” hem de “zorun” kelimesi görülmektedir. *Zorla* kelimesi “mecburen, cebren”e, *zorun* kelimesi de sadece “mecburen” kelimesine karşılık olarak kullanılmıştır (TDK, 1935a: 340). Bugün yaygın olan “zorunlu” kelimesi ise TD’de ve cep kılavuzlarında yoktur. TDK Türkçe Sözlük’ün ilk baskısında “zorun” maddesi yoktur, “zorunlu” kelimesi felsefe terimi olarak sözlüğe girmiştir ve “olmaz olamayan, zaruri” şeklinde tanımlanmıştır (TDK, 1945: 662). İkinci baskıda da aynı olan “olmaz olamayan, zaruri” anlamı üçüncü baskıda “olması gereken, zaruri” olarak değiştirilmiştir (TDK, 1959: 855). Sonraki baskılarda da benzer anlamlarla karşılaşmaktadır.

1935’te önerilen “zorun” kelimesi, 1945’te sözlüğe giren “zorunlu” kelimesine gövde olmuştur ancak TDK’nin Türkçe sözlüklerinin hiçbirinde madde başı olarak yer almamıştır. Dil Derneğinin, Püsküllüoğlu’nun, Doğan’ın çalışma için incelenen sözlüklerinde de “zorun” maddesi yoktur. ÖTS’de ise 1935’teki cep kılavuzuna gönderme yapılmıştır (Çağbayır, 2007: 5498). TUD’daki kayıtlar ise “zor” kelimesinin ilgi hâli veya iyelik eki almış şekilleridir.

Sonuç olarak *zorunlu* kelimesinin morfolojik yapısı zor+un+lu (isim kökü + yapım eki + yapım eki) şeklindedir. Bu tahlildeki +In eki, köken olarak eski bir vasıta hâli ekidir ve günümüzde yapım eki olarak kullanılmaktadır. “Cebren, mecburen” kelimeleri için önerilen ilk kelime olan “zorla” kelimesindeki +IA vasıta hâli eki yerine daha eski bir vasıta eki olan +In konularak yeni bir kelime yapılmak istenmiştir.

4. Sonuç ve Öneriler

1. Bu çalışmada gövdesinin yeterince açık olmadığı düşünülen *azınlık, bağımsız, becerikli, büyütmek, çizelge, çözelti, dayanıklı, denetleme, dizelge, dokunaklı, duyurga, eleştirmek, okunaklı, olumlu, ötümlü, sorumlu, uygulamak, yönerge, yükümlü, zorunlu* kelimeleri ele alınarak bu kelimelerin gövdeleri incelenmiştir. Çalışmada sunulan tespitlerden, başta öğretmenler olmak üzere konunun

İlgilerinin yararlanılacağı düşünülmektedir. Gerek eski metinlerin söz varlığı gerekse de Türkçeleştirme çalışmaları üzerine yapılacak yeni yayınlar, çalışmada yeterince açıklanamayan noktaların açıklığa kavuşturulmasına katkı sağlayacaktır.

2. Yaşayan dilin bir parçası olmuş *bağımsızlık, sorumlu, olumlu, zorunlu* vb. kelimeler, kapalı bir özellik taşıdıklarının kolaylıkla fark edilememesi nedeniyle testlerde, ders kitaplarında yer almaktadır. Bu kelimelerle karşılaşan öğrenciler, öğretmenlerine; araştırma imkanı olmayan öğretmenler de ilgili araştırmalara başvurmakta, cevap aramaktadır. “Yanlış türetme olduğu” gerekçesiyle bu kelimeleri görmezden gelmenin dile ve dil bilgisi eğitimine katkısı yoktur. Bir kelimenin yapı veya anlam bakımından yanlış olması, kelimenin dile yerleşmesinin önüne geçmemişse bu durumda yapılması gereken en önemli şey, kelimeleri bugün dile yerleşmiş şekilleriyle kabul edip bu kelimelerin yapılarını betimlemektir. Burada sıralanan açıklamalar da bu gövdeler hakkında ulaşılabilen bilgiler doğrultusunda araştırmacı tarafından ortaya konulan çıkarımlardan ve kelimelerin mevcut yapılarının betimlenmesinden ibarettir. Dil Devrimi’nde veya sonrasında türetilmekle birlikte çeşitli bakımlardan düzensizlik içeren kelimelerin her birinin kendine özgü bir yapıya sahip olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Çalışmadaki morfolojik tahliller, kelimelerin mevcut yapısını göstermek için yapılmıştır. Yanlış kullanılmış bir ek, “bilimsel doğruluğu” değil “mevcut yapıda söz konusu ekin ancak böyle açıklanabileceğini” göstermektedir. Mesela Türkiye Türkçesinde *dizel-* fiili ve fiilden fiil yapan –Al eki yoktur fakat kökünün *diz-* fiili olduğu, sondaki –gA ekinin de fiilden isim yaptığı dikkate alındığında *dizelge* kelimesinin morfolojik incelemesi *diz-el-ge* olarak yapılabilir.

3. Ortaya konulan açıklamalar ve örnekler göstermektedir ki kelime türetmede sistem dışına çıkılması, gelecekte dil araştırmacıları için yeni zorluklar doğurmaktadır. Dile girmesi muhtemel yeni yabancı unsurlar için zamanında ve doğru kelimeler türetmek, hem dilin korunmasını sağlayacak hem de ilerleyen yıllarda yeni tartışmalı kelimelerin ortaya çıkmasının önüne geçecektir.

4. Çalışmadaki morfolojik incelemeler ve açıklamaların “okullarda da kullanılabilir seviyede” olmasına özen gösterilmiştir ancak burada ele alınan kelimelerin anlam veya şekil bakımından kapalı unsur içerdiği ve zaten bu nedenle de çalışma konusu yapıldığı dikkate alınmalıdır. Çalışma, “yapı bilgisi konusunda hazırlanan ders araçlarında bu kelimelerin kullanılmasını önermek” amacıyla değil “herhangi bir nedenle bu kelimelerin yapısını inceleyecek olanlara fikir vermek” amacıyla hazırlanmıştır. Buradaki açıklamalar, derste veya başka bir yapı bilgisi etkinliğinde bu kelimelerle karşılaşan öğretmenlere yardımcı olacaktır ancak öğrenciye neyin ne kadar aktarılacağı kuşkusuz hedef kitlenin seviyesi ile ilgilidir.

Kısaltmalar

- DS : Derleme Sözlüğü
 KT : Kâmûs-ı Türkî
 LO : Lehçe-i Osmânî
 OTCK: Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu
 ÖTS : Ötüken Türkçe Sözlük
 TD : Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi (1-2)
 TDK : Türk Dil Kurumu
 TDTC: Türk Dili Tetkik Cemiyeti
 TTCK: Türkçe Terimler Cep Kılavuzu
 TOCK: Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu
 TS : Tarama Sözlüğü
 TUD : Türkçe Ulusal Derlem

Kaynaklar

- Ahmet Vefik Paşa. (2000). *Lehçe-i Osmânî* (haz. Prof. Dr. Recep Toparlı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, Doğan. (1969). Kelimelerin Ölümü Olayı ve Türk Yazı Dilindeki Örneklerinde Arapça ve Farsça Unsurların Etkisi Üzerine Notlar. *Türk Tarih Kurumu Necati Lugal Armağanı*, 97-108.
- Aksan, Doğan. (1976) *Tartışılan Sözcükler ve Özleştirme Sorunu*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksoy, Ömer Asım. (1975). *Gelişen ve Özleşen Dilimiz* (4. baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, Y. et al. (2012). Construction of the Turkish National Corpus (TNC). *In Proceedings of the Eight International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2012)*. İstanbul. Türkiye. Erişim adresi: <http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2012/papers.html>.
- Bacanlı, Eyüp. (2016). *Türk Dillerinde Düzensizlikler*. Ankara: Etkileşim Yayınları.
- Banguoğlu, Tahsin. (1998). *Türkçenin Grameri* (5. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bayar, Nevnihal. (2006). *Açıklamalı Yeni Kelimeler Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Boz, Erdoğan. (2007). *Türkiye Türkçesinde +{A} Durum Biçimbirimi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Çağbayır, Yaşar. (2007). *Ötüken Türkçe sözlük*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Çolak, Gülcan. (2015). *Türkçede Fosil Kelimeler*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Çolpan, Yılmaz. (1963). *Ataç'ın Sözcükleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Tanıtma Yayınları.
- Devellioğlu, Ferit. (2011). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (28. baskı). İstanbul: Aydın Yayınları.
- Dil Derneği. (2018). *Türkçe Sözlük* (4. baskı). Ankara: Dil Derneği Yayınları.
- Doğan, D. Mehmet. (2011). *Doğan Büyük Türkçe Sözlük* (23. baskı). Ankara: Yazar Yayınları.

- Durgut, Hüseyin. (2004). Çağdaş Türkiye Türkçesinde İkilemelerde Kalan Arkaik Kelimeler. *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri I. Cilt* ss. 805-814. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, Muharrem. (2009). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Hacıeminoğlu, Necmettin. (1975). *Türkçenin Karanlık Günleri* (2. baskı). İstanbul: İrfan Yayınevi.
- Hatipoğlu, Vecihe (1981). *Türkçenin Ekleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hazar, Mehmet. (2012). Türkiye Türkçesinde İşlek Olmayan Sözcük Kökleri. *Uluslararası Yaşayan Türkçe Bilgi Şöleni 30 Mayıs – 1 Haziran 2012*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, Türkiye.
- İmer, Kamile. (1976). *Dilde Değişme ve Gelişme Açısından Türk Dil Devrimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Maarif Vakfı. (1941). *Türkçe Terimler Cep Kılavuzu*. İstanbul: Maarif Matbaası.
- Karaağaç, Günay. (2010). *Türkçenin Ses Bilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karademir, Fevzi. (2016). Türkçede Kapalı Biçim Birimlerin Öğretimi Üzerine. *Turkish Studies*, 11(14), 371-410.
- Kerimoğlu, Caner. (2014). Türkiye Türkçesi Gramerindeki Düzensizlikler ve Eş Zamanlı Gramer Yazımı. *Dil Araştırmaları*, 14, 75-96.
- Korkmaz, Zeynep. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri –Şekil Bilgisi-* (3. baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep. (2010). *Grammer Terimleri Sözlüğü* (4. baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Lewis, Geoffrey. (2007). *Trajik Başarı Türk Dil Reformu*. (çev. Mehmet Fatih Uslu) İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Özkan Nevzat. (1999). İsme Gelen Ekleri de Alan Bir Fiil Gövdesi: Belir-. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1996*, 213-220.
- Paçacıoğlu, Burhan. (2016). *Türkçenin VIII.-XVI. Yüzyıllar Arasında Sözcük Dağarcığı*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Püsküllüoğlu, Ali. (2012). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Sencer, Muzaffer. (1981). *Yöntembilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sertkaya, Osman Fikri. (2011). Kiçig, Küçük ve Bedük Kelimeleri ile Türevlerinin Etimolojileri. *Türk Dili*, 713, 409-416.
- Şemsettin Sami. (2015). *Kâmûs-ı Türkî*. (haz. Raşit Gündoğdu, Niyazi Adıgüzel, Ebul Faruk Önal 4. baskı). İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Şen, Serkan. (2005). Standart Türkiye Türkçesinde İkilemelerle Yaşayan Tarihî Sözcükler. *Şinasi Tekin Anısına Uygurlardan Osmanlıya* (ss. 685-702), İstanbul: Simurg Kitapçılık.
- Şen, Serkan. (2008). Standart Türkiye Türkçesinde Deyimlerle Yaşayan Tarihî Sözcükler. *Türk Dili*, (681), 255-263.
- TDK. (1935a). *Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu*. İstanbul.
- TDK. (1935b). *Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu*. İstanbul.
- TDTC. (1934a). *Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi-1*. İstanbul.
- TDTC. (1934b). *Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi-2*. İstanbul.

- TDK. (1945). *Türkçe Sözlük* (1. baskı). İstanbul.
- TDK. (1955). *Türkçe Sözlük* (2. baskı). Ankara.
- TDK. (1959). *Türkçe Sözlük* (3. baskı). Ankara.
- TDK. (1966). *Türkçe Sözlük* (4. baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TDK. (1969). *Türkçe Sözlük* (5. baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TDK. (1974). *Türkçe Sözlük* (6. baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TDK. (1983). *Türkçe Sözlük* (7. baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TDK. (1993). *Derleme Sözlüğü* (8. baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TDK. (1995). *Tarama Sözlüğü* (9. baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TDK. (2005). *Türkçe Sözlük* (10. baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TDK. (2011). *Türkçe Sözlük* (11. baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TDK. (2012). *Yazım Kılavuzu* (27. baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tietze, Andreas. (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügatı*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Timurtaş, Faruk Kadri. (1979). *Uydurma Olan ve Olmayan Yeni Kelimeler Sözlüğü*. İstanbul: Umur Kitapçılık.
- Timurtaş, Faruk Kadri. (1980). *Türkçemiz ve Uydurmacılık* (2. baskı). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Toparlı, Recep, Vural, Hanifi ve Karaatlı, Recep. (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü* (2. baskı) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk, Vahit. (2009). Türkülerde Eski (Arkaik) Sözcükler. *Turkish Studies*, 4(8), 83-88.
- Üstünova, Kerime. (2016). *Eylem İşletimi*. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Zülfikar, Hamza. (2011). *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları* (2. baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.